

UDK 929 Kukuljević Sakcinski, I.
Pregledni članak
Primljen 27. 11. 2010.
Prihvaćen 8. 10. 2012.

IVAN PEDERIN

Šperun 2, HR-21 000 Split
ivan.pederin@gmail.com

KUKULJEVIĆ KAO ŽIVOTOPISAC I POVJESNIČAR HRVATSKE KNJIŽEVNOSTI

Ivan Kukuljević Sakcinski kao plemić školovao se u Beču za pripadnika kraljevske mađarske plemićke tjelesne straže koju je osnovala Marija Terezija. Časnici te postrojbe učili su vojne vještine, ali su pohađali i predavanja iz književnosti, povijesti i zemljopisa. U tu je jedinicu Kukuljević bio primljen nakon preporuke grofa Janka Draškovića. U ilirskom je preporodu bio pomoćnik Draškovića i njegove skupine velikaša. Ilirizam nije bio liberalan pokret, nije tražio slobodu tiska, ustav i sl., što su obično zahtijevali takvi pokreti, nego *jura municipalia*. Taj je legitimizam neobično nadahnuo Kukuljevićev uporni rad – uvijek je bio pun inicijative kako bi stvorio Hrvatsku kao duhovni prostor. U njegovu opusu osobito su važnu ulogu imali životopisi književnika.

Ključne riječi: Ivan Kukuljević Sakcinski, životopis, hrvatski pisci

Ivan Kukuljević Sakcinski napisao je životopise starijih hrvatskih pisaca iz Dalmacije, a nakon toga se, slijedeći ista načela, prihvatio životopisa pisaca iz sjeverne Hrvatske, točnije iz njezina sjeverozapadnoga dijela. Načela su bila ista, ali se građa uvelike razlikovala, već zato što se pozabavio samo piscima iz XVII. st. Ti pisci zaostaju za onima iz južne Hrvatske, što i Kukuljević priznaje, možda zato što pišu pretežito na latinskom jeziku. U ovom se radu osvrćemo na Kukuljevićeve životopise preko kojih upoznajemo neka slavna imena naše prošlosti, ali i samoga Kukuljevića.

U životopisu pod naslovom *Pavao Skalić, gradjanin zagrebački, učenjak na glasu, svećenik katolički i protestantski, prvi ministar pruski, pustolov*

*smjeli, nazvan Cagliostro XVI. vieka*¹ opisuje vrlo neobičan život dvorskoga kapelana u Beču koji je zbog neke prevare bio lišen te časti pa je prešao protestantima. Nakon toga otputovao je u Požun, zatim je boravio u Pragu i u Njemačkoj gdje se sprijateljio s protestantskim propovjednikom Nikolom Hahnom-Gallusom. Tamo se družio i s hrvatskim protestantima Ivanom Ungnadom, bivšim biskupom Petrom Pavlom Vergerijem, Primožem Trubarom, Stjepanom Konzulom i Matijom Vlačićem Frankovićem, poznavateljem hebrejskoga. Oni su prevodili Bibliju, a Vergerije je nastojao stvoriti književni jezik za sve Slavene, no nije uspio. Skalić je bio skroman i pobožan čovjek, ali se ipak predstavljao kao grof. Nekoliko godina poslije odrekao se protestantizma i otišao u katolički samostan. Kako ističe Kukuljević, dopisivao se s kraljem Maksimilijanom, čitao je Paracelza te se bavio alkemičarima i njihovim spisima. Kralj Maksimilijan ga je podupirao, ali ga je prozreo i okrenuo mu leđa. No, on je stekao naklonost pruskoga vojvode Albrechta, posljednjega velikoga meštra njemačkih vitezova i prvoga pruskoga vojvode. Albrecht je taj naslov dobio od pruskoga kralja Žigmunda, iako je bio naklonjen protestantizmu.

Vojvodi Albrechtu predstavio se kao osiromašeni potomak veronskih gospodara Scaligera. Čak mu je donio krivotvoreno rodoslovlje kako bi to dokazao. Govorio je da se bori za povrat izgubljenih dobara. Albrecht mu je povjerovao, a vjerovao mu je i da je rođak nekih aristokrata. Tako je postao njegov savjetnik i ministar. Ali, neki su ljudi počeli rovariti protiv njega pa je otputovao u Poljsku s Albrechtovom preporukom. No, carski poklisar Saueremann i mletački poklisar doznali su u Beču o njegovim prevarama pa su o tom obavijestili Albrechta, ali bez uspjeha – vojvoda je vjerovao Skaliću, a ne njima. Mnogi su uočili mnogobrojne nedostatke u njegovim bogoslovnim spisima i zato su ga napadali, no on je uspio “osvojiti” studente te su oni bili uz njega. Njegovi neprijatelji, a bilo ih je sve više, uglavnom su bili laskavci i borci za vlast. Ocrnili su ga pred Albrechtom izjavljujući da ima prilježnicu, no Skalić ga je uvjerio da je ta žena njegova domaćica i da mu vodi kućanstvo. Ali, i poljska je kraljica počela sumnjati u Skalića pa se o njemu raspitivala kod svojega oca Ferdinanda u Beču. Dobila je odgovor da je prevarant.

I ponovno je Skalić uspio uvjeriti Albrechta da je on zapravo od roda Scaligerijevih iz Verone te se poljska kraljica uvrijedila jer je vojvoda više vjerovao Skaliću negoli njoj, kćeri rimskoga cara. Odgovorio joj je da je povjerovala klevetama laskavih dvorjana. I vojvoda virtemberški piše Albrechtu da je Skalić varalica, a Skalić je na to nabavio novo lažno rodoslovlje s grbovima

¹ Vienac, VII (1875) br. 45, str. 725–727; br. 46, str. 739–743; br. 47, str. 760–763; br. 48, str. 783–786; br. 49, str. 799–800; br. 50, str. 819–821.

svojih plemićkih rodaka. Tomu je dodao čak 15 listova pergamene koje je sam napisao. To se rodoslovlje nalazi u knjižnici u Königsbergu.

Skalić se bavio okultizmom kojega je naučio od njemačkoga liječnika i alkemičara Paracelza te je za čaranje zainteresirao i Albrechta koji mu je darovao dvorac i imanja s naslovom gospodara Kreuzberga. Paracelzo je književni znak za uzburkan život Skalićev. Skalić je često zagovarao svoje prijatelje kod Albrechta te im je on udijelio neke časti. No, tada je Truchsjes von Weitzhausen otišao vojvodi i upozorio ga da je Skalićevo rodoslovlje krivotvorina. Pribavio je i neka izvješća iz Beča, pa i od zagrebačkoga Kaptola. Iz Zagreba su tako javili da je Pavao Skalić sin Mihajla Jelenčića i Katarine Skalić. Dodali su da mu ni otac ni majka nisu bili plemićkoga roda. Stigli su i drugi dokazi, ali ništa nije uspjelo uvjeriti Albrechta. Zahtijevao je od Truchsesa da o svem šuti. To je razjarilo prusko plemstvo. Odlučeno je da se Albrechta tuži poljskomu kralju i vojvodinu suverenu. Tada je Skalić rekao da mora otputovati u Francusku, tobože isprositi neku princezu za svojega sina, ali je otišao u Gdanjsk gdje je ponovno smišljao lažne isprave. Nakon toga bio je u samostanu Oliwa, pa u Poznańu.

Tada je bila tiskana njegova knjiga pod naslovom *Satyrae Philosophicae, sive miscellaneorum liber* s lažnim ispravama, ali je ipak morao pobjeći u Nancy i zatim u Pariz. No, knjiga se svidjela Albrechtu te mu je napisao neka se vrati. Skalić je iz opreza oklijevao i zaduživao se u Parizu. Njegovi prijatelji bili su u Poljskoj osuđeni, a on prognan iz Poljske i Pruske. Odgovorio je opovrgavanjem presude u Münsteru, krivotvorio je Albrechtovo pismo te se vratio katolicizmu kako bi udobrovoljio papu i pridobio minsterskoga biskupa Johanna Hoya, ali osudu nije uspio staviti izvan snage. Godine 1568. umro je Albrecht, a njegov sin i nasljednik Skaliću nije bio naklonjen. No, uspio je osvojiti naklonost i povjerenje biskupa Hoya. Izdao je i zbirku svojih krivotvorenih isprava te optužio pokojnoga vojvodu Albrechta da je htio prijeći na katolicizam.

Tada je umro i poljski kralj Žigmund August, a njegov sin Henrik pozvao ga je ponovno u Poljsku i Prusku, čak mu je i imanja vratio. Ali, 1575. umro je i Skalić.

Kukuljevićeva prosudba o Skaliću bila je da je bio učen i ugledan, rado je ulazio u rasprave, no bio je tašt i željan slave, što ga je odvelo na stranputice. Kukuljević je naveo tko je sve pisao protiv Skalića, a tko ga je štitio. Istaknuo je da je život proveo u društvu učenjaka i aristokrata, da se bavio čaranjima, spiritizmom i arcanima, a sastavio je i kabalističku molitvu. Njegove knjige nalazio je Kukuljević u mnogim gradovima te je sastavio njihov pregled, ali ih nije analizirao.

Mi bismo mogli dodati da je Skalić bio dijete svojega doba, da se umio kretati na dvorovima gdje je stjecao i gubio naklonosti velmoža i monarha, a te dvorove razdirali su rjeđe feudalni sukobi i nasilja, a češće raspre katolika, protestanata, raznih intelektualaca ili sljepara koji su tražili afirmaciju malo na dvoru, a malo na sveučilištima. No, taj životopis predstavlja vrlo tamnu sliku njemačkoga humanizma, iako to nije bila Kukuljevićeva namjera. U to su doba Njemačkom vladali samovoljni i prevrtljivi velmože. Oni su dijelili časti kako su željeli, na njihovim dvorovima jatili su se laskavci, spletkari, klevetnici i svi su se borili za njihovu naklonost, časti i imanja. Mnogi su intelektualci htjeli ili nisu htjeli biti takvi laskavci, čas su bili katolici, a zatim odmah protestanti. Među njima je bio i Kukuljevićev junak, Hrvat koji je sudjelovao u zbivanjima diljem Europe. Pa ipak, takva slika Europe i Njemačke jako se razlikuje od slike Ludwiga Tiecka u njegovu romanu *Franz Sternbalds Wanderungen*. Glavni je lik slikar koji putuje i upoznaje nizozemsko i talijansko slikarstvo, tako da se umjetnost i religija postupno slijevaju u jedno. Kad je riječ o Pavlu Skaliću, Kukuljević je nabrojio njegova djela, ali nije ih analizirao. Najviše se doznaje o njegovim prevarama, krivotvorinama, dugovima i neprijateljima koji su opravdano ustajali protiv njega. Tieck je bio romantičar zanesen umjetnošću, teoretičar umjetnosti, a Kukuljević je, pak, domoljub koji se bori za afirmaciju svojega naroda za koji Europa i ne zna, a onda i trezveni učenjak koji kritički piše prema vrelima.

Nakon što je izdao životopise starijih hrvatskih pisaca iz Dalmacije, tiskao je i djelo *Književnici u Hrvatah iz prve polovice XVII. vieka s ove strane Velebita* (Zagreb, 1869, tiskara Dragutina Albrechta).

U predgovoru je Kukuljević opisao bijedno stanje u Hrvatskoj, spaljenoj i porušenoj u ratovima s Osmanlijama, Mlečanima i Nijemcima. Sukoba s ovima posljednjima ipak nije bilo, osim Uskočkoga rata. Narodno pravo ugrožavalo se iz Beča i Budima. Kukuljević nije naveo da je Mađarska u to doba bila svedena, kao i Hrvatska, na *reliquiae reliquiarum olim inclity Regni*. Prijestolnica je bila u Požunu (Bratislava) jer je Budim bio pod Osmanlijama sve do 1686. godine. Ipak, u XVI. st. ustrojena je bila stalna vojska prema savjetima ostrogonskoga nadbiskupa Antuna Vrančića i grofa Jurja Zrinskoga te su uvedeni lakši, osmanski oklopi. Kukuljević je nabrojio tadašnje istaknute hrvatske vojskovođe. Stalna je vojska bila moguća jer je Hernán Cortés otkrio i osvojio Meksiko te je tako Karlo V. došao u posjed rudnika srebra u San Luisu Potosí, pa je mogao platiti vojsku i uvesti oštru disciplinu nepoznatu hordama vitezova koji su se borili od srednjega vijeka

na način sličan Homerovim junacima (Pederin 1998).² U to doba progone se protestanti – tako se proganjao sedmogradski knez Rakoczy čiju su bunu ugušili hrvatski vojnici, Markantuna de Dominisa i obitelj Zrinski. Kukuljević, inače, nije bio protiv protestanata.

Na kraju uvoda Kukuljević priznaje da sjeverna Hrvatska, kad je riječ o književnosti, zaostaje za južnom jer je manje njezinih pisaca pisalo na hrvatskom jeziku. Njegovo doba cijenilo je samo narodni jezik.

U poglavlju *Bogoslovni pisci pobožnih knjigah* nabrojio je dosta šturo i suhoparno veći broj pisaca biskupa, neki od njih bili su isusovci, i poneku knjigu koju su napisali na latinskom. Počeo je s *Benkom Vinkovićem*; on nije bio plemić, ali je volio znanost pa su ga isusovci odveli u Sedmograđe, u Kološ. Poslije je studirao u Beču i doktorirao iz mudroslovlja (filozofije) te je postao kanonik zagrebački, a 1606. u Bologni je bio upravitelj Hrvatsko-ugarskoga zavoda. Vratio se u domovinu i propovijedao u Međimurju protiv protestanata. Tu odmah vidimo da Kukuljević nije protivnik isusovaca kao liberalni svećenik Šime Ljubić, iako religija igra malu ulogu u njegovu djelu. Kao potridentski svećenik Vinković se strogo brinuo za disciplinu svećenstva i borio se protiv mađarskih posezanja u Međimurju,³ a 1626. uređuje hrvatski kolegij i sjemenište u Beču. Stališi i redovi poslali su ga kralju Ferdinandu da mu savjetuje izbor grofa Sigismunda Erdödyja za bana. Na crkvenom saboru u Trnavi ustao je protiv kardinala Petera Pásmánya, tada nadbiskupa ostrogonskoga koji je želio stopiti hrvatsko svećenstvo s mađarskim, vjerojatno zato što se Hrvatska tada smatrala mađarskom *pars adnexa*, a to je možda i bila. Taj je nadbiskup bio isusovac, mađarski “Ciceron u ornatu”, a odgojio je grofa Nikolu II. Zrinskoga. On je pisao pjesme na mađarskom, uveo je mađarski jezik u književnost i osnovao 1635. godine Katoličko sveučilište u Trnavi (Pauler 1888). Kukuljević smatra da je to bila borba protiv centralizacije. Vinković je dobio crkvene nadarbine, zatim je godine 1637. postao biskup u Pečuhu (Pecs), a 1637. i zagrebački biskup. Tijekom svojega djelovanja potiskivao je protestante i dolazio u sukob s ostrogonskim nadbiskupom te je pomagao Rafaelu Levakoviću koji se u Rimu bavio glagoljskom pismenošću, ali mu nije bio zahvalan. Pravi je hrvatski biskup pun brige za svoju zemlju. Vinković je bio pisac, ali je bolje znao latinski nego kajkavski, što se Kuku-

² Ratove je financirala kuća Fugger. Usp. i Pederin 1996. (poglavlje Bankarska kuća Fugger u Augsburgu: 137–141). O načinu kako su se križari borili usp. Pederin 1997.

³ O Kukuljevićevoj publicističkoj borbi protiv mađarskih posezanja u Međimurje više: Filipan 2007. Tu se radilo o borbi protiv varaždinskoga župana, grofa Ivana Nepomuka Erdödyja. Međimurje je vraćeno Hrvatskoj kraljevskom odlukom od 12. lipnja 1850, a Erdödy se na kraju odselio u Mađarsku.

ljeviću ne dopada, a njegovo je doba diljem srednje Europe uvijek bilo mnogo više zainteresirano za narodne jezike nego za latinski. To je portret bojovnoga posttridentskog prelata koji se isto tako odlučno borio protiv širenja protestantizma, a za interese Hrvatske.

Kukuljević navodi njegove radove, osobito *Relatio et informatio de Valachis et episcopatu Valachorum seu Rascianorum* iz 1640. godine. Tu se može pročitati o vladiki Maksimu Petroviću koji je živio u manastiru Marči pokraj Zagreba. Vladikom ga je imenovao kralj Ferdinand II. jer se predstavljao kao sljedbenik katolicizma, no nije išao u Rim po potvrdu, nego u “bugarski grad Peć”. Nakon toga je zabranio novi kalendar, trudio se prevesti katolike na pravoslavlje pa je Vinković tražio da ga se ukloni i ustegne mu se pripomoć. Ipak, napominje da su neki pravoslavci prešli na katolicizam. Vinković je preporučivao i nasilno unijaćenje.

Odnosi katolika i pravoslavaca bili su u Hrvatskoj loši otkako su se doselili pravoslavci, točnije loši su bili odnosi višega svećenstva, ne naroda jer nema zabilježenih sukoba između katoličkoga i pravoslavnoga puka.

Petar Petretić bio je krajišnik niska roda kao i Vinković⁴ i radio je kao upravitelj bečkoga Hrvatskoga sjemeništa, pa nakon toga kao ravnatelj Zagrebačkoga sjemeništa. Vinković ga je imenovao arhidakonom, zatim ga je 1648. kralj Ferdinand postavio za zagrebačkoga biskupa, a papa je izbor potvrdio. Svojom glavnom zadaćom smatrao je sjedinjenje Katoličke i pravoslavne crkve u Hrvatskoj. O njem je ovisilo imenovanje novih vladika u Hrvatskoj pa su mu se zbog toga obraćali arhimandriti, jeromonasi i igumani. Njima je bilo lakše dobiti episkopsku ili biskupsku posvetu od katolika negoli od pravoslavnih jer za to nisu trebali ništa platiti.⁵ Neke je odgojio u Bologni, što se nije dopadalo pravoslavcima, a Rimski je kurija poticala svećenike na revnost u promicanju sjedinjenja dviju Crkava. Bilo je uspjeha jer su, prema Kukuljevićim riječima, pravoslavni svećenici bili neuki i pohlepni na novac. Leopold je Petretića 1667. godine imenovao kaločkim nadbiskupom. Književna su mu djela bogoslovne i povijesne tematike, a pisana su na latinskom. Doba je bilo okrenuto tradiciji. Slijedio je propovjednika Petera Pásmánya. Jezik je nazivao slovenskim pa Kukuljević žali što ga je Pavel Josef Šafařík smatrao Slovcem. Bio je kajkavac. S isusovcima je bio protiv narodnoga pjesništva pa je pisao nabožne pjesme na hrvatskom. Takvo stajalište nije imalo ugleda u XIX. st., a Kukuljeviću je bilo važno da se bavio pravoslavljem i da je napisao

⁴ O tim piscima postoji literatura koju ne navodimo jer predmet ovog rada nisu Petretić i Vinković nego Kukuljević kao životopisac.

⁵ U pravoslavlju je bila raširena simonija (Bogović 1993: 110, 114–116).

Historia de Valachorum, in Confinio Regni Slavoniae degentium. Srbi su se počeli doseljavati u Hrvatsku već 1608. godine s arhimandritom Simeonom Vratanjom i kaluderima, a Petretić ih smatra šizmaticima, pa i hereticima, koji su mogli biti *bogumili*, tj. bosanski krstjani. Osmanlijsko Carstvo počelo je propadati već poslije smrti Sulejmana Veličanstvenoga. Što je bilo slabije, to je teže bilo kršćanima pa su se radije iseljavali. Vratanja je bio episkop Srpske pravoslavne crkve i pristao je na sjedinjenje te ga je Pavao V. potvrdio. Kukuljević spominje još nekoliko pravoslavnih episkopa koji su se kolebali između pravoslavlja i unije, spominje episkopa Savu Stanislavića koji je za posvećenje patrijarhu platio čak 2250 forinti. Patrijarsi su zaboravili ono Kristovo: *gratis accepistis, gratis date* pa su prodavali crkvena dostojanstva. Petretić nije naveo koliko je platio za potvrdu. Čini se da zagrebački biskupi nisu bili najbolje obaviješteni o stanju u Rumeliji.

To inzistiranje na uniji nije imalo dogmatsko ili liturgijsko obrazloženje, nego političko jer crkva tada nije bila odvojena od države, nego je s državom dijelila vlast. Nesporazum je bio u tom što su pravoslavci izbjegli u Hrvatsku i što su donijeli sa sobom osmanlijske političke tradicije. Osmansko Carstvo nije bila jedinstvena država s jednom vjerom kao kršćanske i europske države. Bila je to teokratska država – federacija nekoliko vjerskih zajednica s potpunom samoupravom, tj. živjele su slijedeći svaka svoj vjerski zakon. U Europi je tako bilo u slučaju židova jer su bili izuzeti iz državnoga sustava i živjeli su prema svojem zakonu na čelu s rabinima odgovornima mjesnoj vlasti. U Osmanlijskom Carstvu vjerske su zajednice same upravljale prema svojem zakonu ako su u njima bili kršćani ili židovi, a ne idolopoklonici, kako su muslimani zvali animiste, odnosno pogane. Prvosvećenici tih zajednica bili su odgovorni izravno sultanu. Vaseljenski patrijarh bio je, dakle, politički i duhovni poglavar pravoslavnih i imao je stupanj vezira, a pečki patrijarh imao je stupanj paše i ako je putovao, pratio ga je odred osmanskih vojnika (Stavrianos 1953: 60–61, 89, 90, 105; Hadrovics 2000). To je značilo da su pravoslavni doseljenici u Hrvatskoj uvijek tražili neki oblik autonomije ili samouprave zbog čega je bilo trvenja s katolicima. Oni su to i dobili 1627. godine⁶ povlasticom Ferdinanda II, no to ipak nije posve zadovoljilo Katoličku crkvu pa je uvijek bilo nastojanja da se sjedine. Takva povlastica nije, pak, bila ništa

⁶ To su *Privilegia Valachis, in Regno Slavoniae inter Savum et Dravum degentibus*, u: *Jura Regni Croatiae, Dalmatiae et Savoniae, Cum Privilegiis, libertatibus, Articulis et Constitutionibus Dietarum seu Generalium congregationum ejusdem Regni, ac Constitutionibus Dietarum seu comitorum Regni Hungariae, idem Socium Regnum apectantibus ex Corpore Juris Hungarici excerptis*, edidit Joannes Kukuljević aliter Bassan de Sacchi, Zagabriae, 1861/Velocibus typis dris. Ludovici Gaj.

posebno jer je tada svatko imao poneku i sve te povlastice Kukuljević je objavio u citiranoj knjizi. Jedinstvenoga pravnoga sustava i ustava tada nije bilo.

Nikola grof Zrinski junak je, vodio je parnice zbog imanja, uspješan je bio u četovanjima protiv Turaka, borio se i u Tridesetogodišnjem ratu, ali je pisao na mađarskom pa ga Mađari s pravom smatraju svojim. Postigao je visoke časti, postao je mađarski *generalissimus*, francuski mu je kralj dodijelio naslov *pair de France*, vojevao je protiv Turaka na svoju ruku i bez kraljeva odobrenja pa je i pobijedio kod samostana St. Gotthard u Mađarskoj. Takav život vodio je junaka od jednoga do drugoga uspjeha, sve do smrti u lovu kada ga je ubio vepar. Zapreka nije bilo, a ako i jest, on ih je svladavao i rastao u sjaju svojih uspjeha. Posvetio je pozornost grofici Ani Katarini Frankopan-Zrinski. Ona je bila potomak slavnoga plemena u nestanku. Nestaju i Šubići, a ona sjedinjuje obje te slavne velikaške obitelji. Bila je kći Vuka Krste Frankopana, vojskovođe i govornika odgojenoga u Italiji. Frankopan je 1612. godine postao vicegeneral Krajine kako Nijemci ne bi ugrabili sve časti. Pobjeđivao je Turke, ali nije htio vojevati izvan domovine. Kukuljević se neprijateljski odnosi prema njemačkim generalima u Vojnoj krajini, ali o tom na drugom mjestu. Ana Katarina bila je odgojena u narodnom duhu, znala je talijanski i njemački, ali nije voljela Nijemce jer su je znali i uvrijediti. Bila je milostiva prema podređenima. Kao žena Petra Zrinskoga pregovarala je s francuskim generalom Bezierom bez muževa znanja, a supruga je nagovarala na savez s mađarskim nezadovoljnicima. Kćer je udala za sedmogradskoga kneza Rakoczyja, a pregovarala je i s Osmanlijama.

Članovi obitelji Zrinski dopisivali su se na hrvatskom. Kukuljević je citirao pjesmu trsatskoga grofa Frankopana napisanu na hrvatskom. Marija Sačić izdala je tajne Petra Zrinskoga. Ana je to doznala pa je poslala dominikanca Petra Vasilja kako bi spriječio ženidbu francuskoga kralja s austrijskom princezom. Osmanlije su Petru Zrinskomu obećale hrvatsku krunu pod svojim vrhovništvom. Pregovori nisu napredovali pa se Petar Zrinski pokušao nagoditi s Dvorom, ali je uhićen, osuđen i smaknut zajedno s Franom Krstom Frankopanom. Ana Katarina i kći Zora Veronika morale su otići u dva različita samostana, a tako i ostale njezine kćeri. Tu Kukuljević postaje sentimental. Sina Ivana Antuna optužili su da je htio ubiti kralja i bacili ga u tamnicu. Adam Zrinski ubijen je hicem u leđa u bitki kod Slankamena.

Petar Zrinski i Fran Krsto Frankopan ratovali su s Osmanlijama na svoju ruku, a to nisu mogli financijski izdržati pa su tražili novac i vojsku od Ljudevita XVI. Zauzvrat su mu čak nudili hrvatsku krunu. Ljudevit ih nije ozbiljno podupirao i brzo je prestao s potporom kako bi se nagodio s Leopoldom u vezi sa španjolskom baštinom. Možda je podržavao te nezadovoljnike samo da bi

destabilizirao Carstvo i tako učinio pritisak na Leopolda (Orešković 1997). Porta nije prihvatila ponudu Petra Zrinskoga da uđe u sastav Osmanlijskoga Carstva, vjerojatno zato što je Carstvo tada već bila jako oronulo. Slijedile su smjene sultana i neredi (Pederin 2005). Obojica tih buntovnika bila su velikaši staroga kova i slijedili su hrvatsku i mađarsku političku tradiciju feudalne anarhije, a to je značilo da su za kralja birali osobu za koju se vjerovalo da će biti slaba. Ratovali su protiv Osmanlija na svoju ruku, ali to nisu mogli izdržati jer nisu imali novca da bi platili jaču vojsku pa su molili Ljudevita, Mlečane i sultana da im kao pomoć pošalju vojnike i novac. Slično je bilo, primjerice, u Engleskoj u doba ratova Crvene i Bijele ruže te u Francuskoj i ostalim europskim zemljama. Tada je Leopold, poput ostalih europskih vladara, počeo stvarati državni aparat kako bi podredio velikaše središnjoj vlasti. Petar Zrinski i Fran Krsto Frankopan pregovarali su s Ljudevitom te su s predstavnicima Porte otišli u Beč kako bi razgovarali s kraljem, ali ih je on uhitio.

Kukuljević je od tih dviju obitelji stvorio pojam i simbol hrvatskoga narodnoga velikaša kakav je u njegovo doba bio grof Janko Drašković i drugi plemići koji su u Saboru odlučili ratovati protiv Mađarske pozivajući se na stare pravice. To su bili velikaši koji su se dopisivali na hrvatskom, pa čak su pisali i pjesme na hrvatskom. Zrinski i velikaši konzervativne su veličine, nisu narodni junaci, nisu uopće junaci ili su sentimentalni junaci. Ni jedan ni drugi nisu umrli junački. No, Petar je umro dostojanstveno, a Frana Krstu Frankopana vukla su na stratište četiri čovjeka (Orešković 1997: 121–122). Petar se nije borio za Hrvatsku, nego za novac, položaje u generalatima i sl. te Kukuljević nije od njih uspio stvoriti nacionalne junake.

No, uspio je stvoriti lik narodnoga velikaša, legitimista koji se oslanja na *jura regni*, a zatim i protunjemački mit, što će dati oslonac Anti Starčeviću, a i Augustu Šenoi koji je ustajao protiv “njemčara” jer je želio stvoriti hrvatsko čitateljstvo i književno tržište. Eugen Kumičić napisao je roman *Urota zrin-sko-frankopanska*, što govori o plodnom odnosu Kukuljevića i hrvatske književnosti. Ali, o tome na drugom mjestu. Kukuljević je Zrinske i Frankopana uvrstio u hrvatske književnike, što “hramlje” jer oni jedva da su išta napisali. Način na koji su živjeli daleko nadmašuje njihovo djelo. Osim toga jedva da se mogu smatrati hrvatskim velikašima jer su bili napola pomadžareni – Nikola I. je kao branitelj Sigeta postao mađarski nacionalni junak, a Nikola II. bio je mađarski pjesnik. Oni su se bunili zajedno s mađarskim velikašima, a Petar je čak dao kćer sedmogradskom knezu Ferencu Rakoczyju za ženu.

U poglavlju pod naslovom *Jezikoslovci* Kukuljević je samo spomenuo Ivana Belostenca, Jurja Habelića kao pisca hrvatsko-latinskoga rječnika iz 1670. godine i pisca pučkih knjiga u kojima je ponekad bio šaljiv, zatim uče-

noga bogoslovca Jurka Križanića, pisca *Gazophilactuma*⁷. Analiza nedostaje. To je poglavlje samo poticaj na istraživanje.

U poglavlju *Pjesnici* Kukuljević je isto tako suhoparno spomenuo latinskoga pjesnika – izbjeglicu pred Osmanlijama Nikolu Istvanfyja kojega je štitio zagrebački biskup Nikola Olah te ga je poslao na nauk u Padovu. Bio je poliglot, obnašao je časti u Mađarskoj, služio je kao vojnik, ali bio je i pisac. Pavlin Martin Brigljević napisao je jednu latinsku pjesmu, zagrebački kanonik Matija Čehović napisao je, koliko Kukuljević zna, samo jednu dugu latinsku pjesmu, a Stjepan Berislavić bio je nekoliko puta poklisar u mađarskom Saboru, prabilježnik i pjesnik. Neke njegove pjesme nalaze se u Kukuljevićevo osobnom arhivu. Ivan Krušelj bio je plemić, u Bologni je stekao doktorat prava i mudroslovlja, a pisao je i pjesme. Kao poklisar prijetio je kralju da će se Hrvatska odcijepiti od mađarske krune ako se ne uklone njezine nevolje. Jednom je zgodom naljutio bana pa ga je on okovana bacio u tamnicu gdje je umro. Pavlin Ivan Jaskaj bio je pisac molitava. Ivan Salmarti Dijakovečki bio je plemić, odgojen kod isusovaca u Olomoucu, varaždinski dožupan, prabilježnik, zastupnik u Mađarskom saboru, pa barun. Njegova su pravoslavna (pravna) djela izgubljena, a jednu pjesmu Kukuljević je citirao. Riječanin Juraj Andrija Gladić bio je latinski pjesnik, a Rijeka nije tada, kao danas, bila pod utjecajem tuđinstva, nego je branila hrvatski jezik. Bio je kanonik te doktor prava i filozofije. Njegovi rukopisi o povijesti ljubljanske crkve nalaze se u Kaptolskom arhivu u Ljubljani. Opjevao je uspjehe cara Leopolda nakon što je osvojio Budim.

U poglavlju *Pjesnici hrvatski* počinje s Atanasijem Georgičevićem Splitskim koji je živio u Grazu, Beču i Zagrebu. Pisao je ne baš dobre hrvatske nabožne pjesme koje je Kukuljević nabrojio, a neke i citirao. U hrvatske pjesnike ubraja i grofa Petra Zrinskoga s kojim je snažno povezana sudbina hrvatskoga naroda. On je bio praunuk sigetskoga junaka, otac mu je Juraj, ban i nositelj dvorskih časti. Borio se u Tridesetogodišnjem ratu. Umro je otrovan. Njegovi sinovi su Nikola i Petar koje su odgojili isusovci, a imanjima je upravljao skrbnik. Kardinal Peter Pázmány, isusovac, poslao je obojicu na školovanje u Italiju. Petar je uspješno vojevao protiv Turaka i skidao carske orlove gdje god je stigao. S dvadeset šest godina postao je ban i kraljevski kapetan. Njegova postrojba u Plzeňu privlačila je pozornost zbog sjajnih odora i junačkoga držanja. Tu Kukuljević pogađa mentalitet vojnika – kicoši su i rado se šepure. To i jest mentalitet vojnika onoga doba, slično su se, naime, ponašali i vojnici u Tridesetogodišnjem ratu koje opisuje Grimmelshausen u djelu *Der*

⁷ To je djelo napisao Ivan Belostenec pod naslovom *Gazophylacium*. Tu je, kako se čini, riječ o Kukuljevićevoj pogreški.

abenteuerliche Simplicissimus. Petra Zrinskoga u tom životopisu opisuje kao bana sa sve manje vlasti, a njegovu pobunu kao pobunu protiv Nijemaca u Hrvatskoj. Sad je on junak i borac za hrvatsku samostalnost. Kukuljević nije prijatelj Nijemaca.

Njegova je buna bila loše organizirana, a vojska nedorasla njemačkoj; narod je, pak, mlitav i tu Kukuljević budi narodnu svijest, a zaboravlja da je riječ o pobuni samovoljnih i nediscipliniranih velikaša koji su za sebe tražili časti i visoke upravne dužnosti. Narod je ostao pasivan. Petar nije bio dobar pjesnik, ali je ipak preveo na hrvatski bratov spjev *Az ádriai tenger syrenaja* kao *Adriankoga mora Syrena*. Ipak, sudbina Petra Zrinskoga potaknula je Vladislava Menčetića da napiše *Trublju slovinsku*.

U životopisu u poglavlju *Ivan Tomko Mrnavić* Kukuljević piše da je taj pisac rođen u siromašnoj obitelji u Šibeniku, da je za sebe govorio da je “Bošnjanin” te da je navodio listine kojima je dokazivao da potječe iz “bugarskoga grada Niša” i da je potomak srpskoga kralja Vukašina Mrnavića. Takvi izričaji uvrstavaju se u doba koje se brinulo za pismohrane pa je generalni providur Francesco Molino 1624. godine osnovao Providurski arhiv. Godine 1682. imenuje se u *Zadru custode degl’atti de conti predecessori della cancelleria civile e pretoria*, inventariziraju se spisi i tiskaju statuti (Pederin 1990). Doba je bilo konzervativno. No, Mrnavić jezik uvijek naziva hrvatskim, što je Kukuljeviću važno. U svojoj *Osmanschici* Mrnavić je pisao o slavičnosti mnogih umnih ljudi koji sebe i svijet varaju da se taštım sjajem “obastru”. Živio je u sjevernoj Hrvatskoj, njegova sestra Darinka bila je opatica u trogirskom samostanu, a o braći se ne zna ništa. Sestri je posvetio *Život Margarite kćeri Bele IV*. Nakon toga je bio redovnik Nazarenske kuće u Rimu te se spominje u zapisnicima Kolegija sv. Jeronima. Bio je u dodiru s učenicima ljudima i stekao je u Rimu doktorat iz bogoslovlja, a bio je i šibenski kanonik oko 1610. godine. Putovao je Dalmacijom i razgledao stare crkve sa zadarskim nadbiskupom Ottavianom Garzadorom, a poslije je bio zagrebački kanonik i arhiđakon u doba biskupa Petra Domitrovića. Prijatelj mu je bio Juraj Baraković. Propaganda ga je poslala u Austriju i Poljsku da vizitira pavline, no nije mogao u Poljsku pa je oputovao u Mađarsku. Vodio je rasprave sa zagrebačkim biskupom Benkom Vinkovićem u kojima je branio latinsku liturgiju. Obnašao je mnoge crkvene časti. Godine 1631. tiskao je u Rimu neka svoja djela. Pisao je pjesme na hrvatskom i latinskom te je napisao *Xivot Magdalene od knezov Zirova (Gerova) plemena Budrisicha, tretoga reda sv. Francisca*. Ona je kao udovica postala redovnica. Djelo je nabožno, ali Kukuljević ističe da u njemu ima i povijesti Hrvata te da je Jadransko more nazivao hrvatskim. Kukuljević je predstavio to djelo s mnogo citata, što je

novo u njegovu pristupu književnosti. *Osmanschica* je dramska pjesma (Rim, 1641). Tim se predmetom bavio Ivan Gundulić, ali se Mrnavić više od njega držao povijesti, što je za Kukuljevića vrlina. Mrnavić je više čakavac nego Gundulić koji je bliži talijanskoj književnosti, ali Mrnavić je izvorniji i bliži duhu naroda. Kukuljević je spomenuo više njegovih djela, no do nekih nije mogao doći. Mrnavića su spominjali Alberto Fortis i austrijski povjesničar Johann Christian Engel, kojega Kukuljević naziva neprijateljem Hrvata jer tvrdi da je Mrnavić ukrao od Antuna Vrančića svoj spjev *Vita Petri Berislavi Bosnensis, Episcopi Vesprimensis, Dalmatiae, Croatiae, Sclavoniae, Bosnaeque Bani* (Mleci, 1620). Kukuljević brani Mrnavića pred Engelom i ističe da on navodi svoje izvore i počinje s Berislavićevim rodoslovljem. To je književni postupak koji se preuzima iz Biblije. Kukuljević ipak kritički nalazi Mrnavićeve pogreške, ali mu priznaje dobro poznavanje hrvatskih kraljeva, junaka i banova. Berislavićev životopis otisnut je u *Monumenta Hungariae* u izdanju mađarske Akademije. Spominje djela posvećena kardinalima Giuliju Sacchettiiju i Barberiniju, no dodaje da su važna za crkvenu povijest, ali ne i za građansku. Neka djela pisaca katoličke reformacije preveo je na hrvatski. Mrnavić je bio vrlo plodan pisac. Najbolji su mu životopisi Berislavića i bl. Augustina Kažotića jer je imao najbolja vrela, a u tim tekstovima on je hrvatski domoljub. Ono što Kukuljević cijeni kritičko je ispitivanje izvora i hrvatsko rodoljublje. Dodaje da bi svom narodu bio od velike koristi da nije uvijek živio okružen svećenicima. Taj izričaj kaže nešto o Kukuljevićevu protuklerikalizmu. On sumnja da Katolička crkva ponekad gleda preko glava Hrvata. U tom životopisu Kukuljević je zašao u razmatranje i kritiku njegova djela te u njegovu recepciju, što je kod njega novost.

Hrvatska književnost XVII. st. snažno je crkvena i zaokupljena potiskivanjem protestanata i sjedinjenjem s pravoslavcima. Pisci su uglavnom biskupi niska roda, plemići, vojnici i pravnici koji postižu visoke časti, a ističu se pavlini i isusovci. To je književnost koja je u mnogo većoj mjeri negoli južno-hrvatska povezana uz crkvenu i državna tijela. U ornat prelata ili svjetovnoga dostojanstvenika ubraja se njegovo književno djelo, a možda on tomu djelu može zahvaliti i napredovanje. Književno djelo slijedi iz visokoga položaja i obrnuto, visok položaj iz književnoga djela. Teškoća i svakidašnjice u Kukuljevićevim životopisima nema.

O franjevcu *Franu Glaviniću* iz Kanfanara u Istri (Kukuljević piše Franjo) piše da je taj red dao Hrvatskoj mnoge pisce, ali se ipak ne mogu usporediti s benediktincima, dominikancima, pavlinima i isusovcima. Glavinić je služio u samostanu na Trsatu, studirao je u Italiji te doktorirao bogoslovje. Pisao je staroslavenske glagoljske knjige nastavljaajući na Šimuna Kožičića

Benju, Silvestra Bedričića i Nikolu Brozića. Glavinićem su se nadahnuli Farlati, Dobrovski i Šafařík. Franjevci su otišli u Beč i molili kralja Ferdinanda II. za financijsku pomoć. Kad su Stjepan Konzul i njegovi suradnici oduzeli Jurju Dalmatinu ćirilska slova dobio ih je Glavinić, ali je na traženje Mrnavića dopustio da se otpreme u Rim za *Sacra congregatio de propaganda fide*. Taj potez Kukuljević ocjenjuje vrlo negativno jer su mogla poslužiti za rad na sjeđinjenju južnih Slavena, a to mu je bilo važnije od potiskivanja protestanata, što je, pak, bilo važno Propagandi. Glavinić je za svoj samostan donio knjige s generalnoga kapitula u Španjolskoj, ali su izgorjele u požaru 1628.⁸ godine. Ferdinand III. je Glavinića, nakon smrti biskupa Agatića (1649), imenovao biskupom senjskim i modruškim, ali je on tu službu odbio. Kukuljević je dao pregled njegovih bogoslovnih i crkveno-povijesnih djela. Prvo djelo na hrvatskom jeziku posvetio je braći Zrinski – Nikoli i Petru. Pisao je na čakavskom književnom jeziku. Za Hrvatsku su važna njegova djela o povijesti Trsata i o povijesti franjevac bosansko-hrvatske provincije jer su pisana prema rukopisnim vrelima izgorjelima na Trsatu. Kukuljević nije uočio koliko su njegov filološki rad i njegovanje glagoljice značili u obrani katolicizma od pravoslavlja koje je u Bosni napredovalo tako što su pravoslavni predstavnici postigli u Porti da se istjeraju katolički svećenici. Tomu su se suprotstavili franjevci, a njihovo oružje bila je staroslavenska služba Božja (Pederin 1971).⁹

Rafael Levaković je prema Kukuljevićevu životopisu skroman redovnik, franjevac, koji žudi za slavom, za utjecajem, ali i za prosvjećivanjem svojega hrvatskoga naroda. Da nije bio redovnik, mogao je narodu više koristiti, a ovako je “četovao za svoju vazda ratujuću crkvu”. Tu je Kukuljević najjasnije istaknuo da je interes Crkve jedno, a interes hrvatskoga naroda drugo. Ali, oni se ipak dodiruju i djelomice su u skladu. Glavinić je Levakovića preporučio kao urednika glagoljskih izdanja. To je bio put do visokih časti. Levaković je gotovo cijeli život proveo u Rimu gdje se bavio proučavanjem povijesti svojega naroda. U to doba boravili su tamo Mrnavić, Juraj Baraković, Bartol Kašić, pjesnik¹⁰ Nikola Bolica, prizrenski biskup Petar i učeni Ivan Dominis. Levaković je kao poklisar putovao u Mađarsku, dobro je znao staroslavenski i glagoljicu, a u Rimu je bilo mnogo glagoljskih knjiga koje je Kukuljević tamo i našao. No, Propaganda je zabranila sve glagoljske knjige osim onih tiskanih u Rimu, pa je Kukuljević za to optužio rimski centralizam. Bio je blizu stajalištu da je Propaganda suzdržana prema staroslavenskomu jer se bojala

⁸ Glavinić je u *Povijesti Trsata* naveo datum 6. ožujka 1629.

⁹ O pravoslavlju i katolicizmu u Osmanlijskom Carstvu više Hadrović 2000.

¹⁰ Bolice su bili Mlecima naklonjena obitelj u Kotoru (Pederin 2007; Poglavlje *Baroku bliski Marijan Bolica*).

krivovjerja koje bi se moglo “izlegnuti” iz pogrešnih prijevoda. No, do toga zaključka ipak nije došao. A bio bi došao da je znao nešto više o zadarskom nadbiskupu Mati Karamanu i dubrovačkom piscu Stjepanu Rusiću koji je kritizirao Karamanovu redakciju staroslavenske službe Božje (Pederin 1987). Zbog toga je Kukuljevićev odnos prema Rimskoj kuriji ostao uvjetno kritički. Kukuljević zna za Karamana i zna da su se on te Mate Sović služili Levakovićevim djelima.¹¹ On je uvodio ruske oblike u prijevod svojega brevijara koji su odobrili ruski cenzori Josafat Isaković i Filip Borovički u Rimu, ali je Propaganda osporila taj prijevod psalama. Zagrebački biskup Benko Vinković želio je njegovu suradnju glede unije pa ga je htio imenovati kanonikom zagrebačkoga kaptola. Naišao je na otpor tamošnjih crkvenih krugova jer nisu htjeli franjevca za kanonika zato što bi on time prekršio zavjet siromaštva, što je Levakovića jako pogodilo. Tu se prema Kukuljevićevu mišljenju pokazao častoljubivim.

Levaković je putovao u Njemačku, Poljsku i Rusiju, uglavnom radi crkvenih poslova, pa u Mađarsku kao papin povjerenik. Protestanti, osobito Johann Christian Engel, bili su protiv njega i ocrnjivali su ga. On je bio pisac povijesnih djela o Hrvatskoj. Za to se služio pismohranom Propagande. Kad je umro pravoslavni vladika Maksim Petrović, Levaković je posredstvom Vinkovića pokušao doći na njegovo mjesto, ali nije uspio pa je novi vladika postao Gavrilo Predojević. Nakon toga Levaković se povukao u *Ara Cæli* i nastavio se baviti samo filološkim poslovima. Nažalost njegove je tekstove, ružnim i nama nepoznatim riječima, nagrdio Rusin Metod Terlecki. Tako je izišao *Breviarium Romanum slavonico idiomate jussu S. D. N. Innocentii PP. XI. editum Levaković–Terlecki*, pa *Historia Episcopatus et Dioecesis Ecclesiae Zagrebiensis*. Autograf se nalazi u knjižnici Ljudevita Gaja. Nakon toga životopisa planuo je sukob svjetovnih učenjaka kojima je bila važna hrvatska filologija te svećenika kojima je važna *rectitudo doctrine*. Kukuljević je naveo popis Levakovićevih tiskanih djela, ali i rukopisnih za koje se ne zna gdje su, a važna su jer se služio, osim rimskim pismohranama, još zagrebačkom i pečuškom.

Pišući te životopise Kukuljević je gotovo opisivao sebe: marljivoga istraživača koji istražuje po pismohranama mnogih gradova i zemalja. Ali, u njima se stalno čuje prizvuk žaljenja zato što su naši pisci radili više za Crkvu i vjeru nego za svoj narod. Kukuljević je tu pogriješio jer nije uočio da se katolička obnova, brinući se za staroslavensku službu Božju, skrbila za katolike u Bosni jer je shvatila da tamo ima mnogo svećenika koji ne znaju latinski.

¹¹ Sović je promicao staroslavensku pismenost potkraj XVIII. st. pod zaštitom hvarškoga biskupa Ivana Dominika Stratika, inače glavnoga fiziokrata u Dalmaciji (Pederin 1984).

Kukuljević to nije znao, to su stečevine hrvatske znanosti iz druge polovice XX. stoljeća.

U životopisu pod naslovom *Juraj barun Ratkaj Velikotaborski* Kukuljević uvodno opisuje povijest te obitelji koja se nekoć zvala Ratke, a zatim je kralj Matija Korvin 1503. godine darovao svom vojvodi Pavlu Ratkaju grad Vrbovec i Veliki Tabor. Takav je uvod pravilo kad se piše životopis velikaša, kao što se u životopisu svetaca uvodno kaže nešto o obitelji iz koje potječe. Nakon toga Kukuljević piše o njegovu školovanju u Grazu kod isusovaca, o zaštitniku banu grofu Ivanu Draškoviću te o njegovim rođacima, o obitelji Zrinski čiji ga članovi vode u Češku kao vojnoga propovjednika. Ratkaj nije samo svećenik, nego i vojnik, a u povijesti hrvatskih ratova nije bilo malo svećenika vojnika. To su bili Petar Berislavić, fra Luka Ibrišimović i, u novije doba, don Ivan Musić koji je 1875. predvodio hrvatske ustanike u Hercegovini. Ivan Drašković predlagao ga je za biskupa, ali je umro, pa Juraj nije bio posvećen, ali je vojevao protiv Turaka na Uni. Njemački ga protestanti nisu voljeli, no ipak je s njima polemizirao. Tu ponovno odzvanja Kukuljevićeva nesklonost Nijemcima.

Ratkaj je ipak postao kanonik Katoličke crkve, ali mu je poglavar naložio da otpravi prilježnicu. Poslao ju je u jedno susjedno mjesto i potajno je posjećivao pa mu je biskupski sud dva puta odredio globu. Kukuljević čak citira njegova pisma prilježnici. Zbog toga su ga tukli i protjerali iz Zagreba.¹² Izgubio je sve časti i dohotke. Juraj Ratkaj rodio se 1612. godine, ali je bio tip svjetovnoga svećenika s kraja XV. i XVI. st. Ti svećenici, pa i biskupi, obično su imali prilježnice zbog čega su ih napadali redovnici i svećenici još prije Tridentskoga sabora. Takvi su se prijestupi obično kažnjavali globama.¹³ Kukuljević je opisao Ratkajev karakter. Bio je tašt, ali domoljubno usmjeren i pisao je u narodnom duhu. Nažalost, nije poznao Dalmaciju i njezine izvore, a slabo je znao i povijest staroga Ilirika.¹⁴

Poslije filoloških pisaca Kukuljević je jedno poglavlje posvetio socijalno-političkim piscima te je napisao životopis Jurja Križanića Nebljuškoga, “hrvatsko-ruskoga pisca”. Opisao ga je kao ponos i radost Hrvata, pisca koji je volio svoj “velik, ali nesretan narod”, no nije ostvario reforme i prevario se u ljudima i vladarima, ali njegov “istinit i poučljiv naum drmat će umom

¹² Njegova prilježnica bila je Ana Malenić, protjerana žena Petra Patačića. Te je progone navodno potaknuo zagrebački biskup Petar Petretić (Gulin 1995: 34). Kasniji je sud o Ratkaju povoljniji od Kukuljevićeva. No, tim djelima nećemo se baviti jer predmet ovoga rada nije Ratkaj, nego Kukuljević kao životopisac.

¹³ Usp. Pederin 1989. (poglavlje o crkvi i redovima) i Pederin 1994.

¹⁴ I Gulin (1995: 53) smatra da njegova povijesna djela nemaju vrijednosti.

i čuvstvom još dugo”. Poslije toga uvoda, koji najavljuje daleku budućnost i pokazuje Kukuljevićev dobar instinkt, napisao je povijest njegova plemena, slično životopisima velikaša, što Križanić nije bio. Njegovi su bili mali plemići i vojnici iz Nebljusa, a Gavrila Križanića ubili su srpski martolosi iz zasjede poslije pobjede kod Dubice 1496. godine.

Kukuljević je zaključio da je u Hrvatskoj u XVII. st. bilo bolje negoli u XVI. st., ali dobro nije bilo. Dalmacija je stjenjala pod Osmanlijama i Mlecima koji u to područje šalju činovnike i više svećenike.¹⁵ Njemačke postrojbe bile su u Krajini, uskoci su bili raseljeni, zemljom su upravljali svećenici, vojnici i plemići, protestanata ima još 1645. u Karlovcu, ali tada dolaze novi neprijatelji – pravoslavci. Oni su manje opasni, ali lukavi. Sjedinjenje crkava nije uspjelo. Svećenici nisu više bili jedini obrazovani jer su se izvan zemlje obrazovali plemići i bili su još slobodumniji. Nije li tu Kukuljević privrženik prosvjetiteljstva? Pa ipak, plemići su bili odviše zauzeti ratom pa je poljodjelstvo zapušteno. Uprava je bila u županijama, trgovina slobodna ... Postojale su slobodne plemićke općine, ali zemlja je većinom bila razdijeljena u vlastelinstva s kmetovima i slobodnjacima.¹⁶ Ban je imao neograničenu izvršnu vlast. Plemstvo je bilo neovisno. Građane, a još više seljake, tlačili su svi – od gradskih činovnika do plemića te su oni ovisili o svakome, a gradovi su ponekad branili svoje povlastice. Na selu su živjeli slobodni plemići u općinama kao, primjerice, u Turopolju. Imali su stare povelje i povlastice, bili su poluslobodni i služeći ljudi. Ima i slobodnih trgovišta. Sve ljude obično su tlačili velikaši, osobito grofovi Erdödy. Slobodnjaci (*praediales*) bili su oslobođeni tlake, ali ne i vojne službe. Kmetovi su često bili žrtve okrutnosti pa su dizali bune. Velikaški gradovi bili su utvrđeni, ali raskoši u njima nije bilo. Takvi gradovi podizali su se u srednjem vijeku, a u XVII. i XVIII. st. grade se dvorci, ali više nisu utvrđeni, nego su često mjesta gdje se raskošno živi. Kukuljević ih u Hrvatskoj ne spominje. Suci nisu mogli obuzdati nasilne feudalce i bana jer su odgovarali samo kralju, a osim toga bili su i praznovjerni. Vještice su se spaljivale na lomačama. Novaca nije imao nitko, trgovina je bila slabo razvijena... Vojna uprava sa sjedištem u Varaždinu i Karlovcu bila je nesnosna plemstvu. Ona jest zaustavila Turke, ali je vrijeđala i kršila stare pravice. Nije li tu klica Kukuljevićeve nesklonosti prema Nijemcima? Hrvati su ipak bili izvrsni vojnici. Jezik je bio iskvaren “kajkavskom slovenštinom” te latinskim, njemačkim i mađarskim riječima, a jedinstvenoga pravopisa nije bilo. Hrvati rado prihvaćaju

¹⁵ Mleci su u Dalmaciju slali osoblje “rezimenta”, a to je bilo profesionalno državno tijelo i plaćenička vojska (Pederin 1990).

¹⁶ Slobodnjaci nisu bili plemići, ali nisu bili ni podređeni vlastelinu, primjerice sinovi plemkinje i neplemića, muževi plemkinja, sinovi grkokatoličkih svećenika (Beuc 1969: 46).

“čovječnost, slobodu, napredak i bratimstvo narodah”, ali to nosi i ovisnost o “tuđih kulturah”. To je slika zaostale feudalne Hrvatske u kojoj Kukuljević opaža nevolje i nepravde, ali ne nalazi savjeta kako ih ispraviti. Štoviše, boji se slobode koja bi nas dovela u ovisnost o inozemstvu. Jedino gdje vidi napredak, to je jezik, njegovo oslobađanje od “tudjinštine” i poštovanje “starih pravica”.

Nijemci su kočili napredak pa ih Hrvati ne vole jer krše stare pravice, a otimaju i dobra te časti, podupiru seljačke bune... Talijanska kultura činila se Kukuljeviću manje opasnom od njemačke, pa smatra pozitivnima one Hrvate, obično plemiće, koji idu na naukovanje u Italiju. Velikaši su dobro govorili i pisali mađarski, a hrvatski jezik imao je mnogo naziva. Ukratko, Kukuljević nije bio protivnik plemstva, nije tražio ništa slično revoluciji i bio je protivnik seljačkih buna. Rješenje i napredak vidio je u “izobraženosti” i ponajprije u stvaranju zatvorene nacionalne države s čistim narodnim uredovnim jezikom. Zatočnik te i takve države bio je baš Juraj Križanić koji je shvaćao “ideju narodnosti”. Otišao je u Rim i želio je u Grčki (sjedinjeni) kolegij koji su vodili isusovci. Nije uspio. Sa sjedinjenjem crkava slagali su se biskupi Benko Vinković i Petar Petretić. Križanić je želio shvatiti bit pravoslavlja i postati grčki svećenik u Hrvatskoj kako bi radio na sjedinjenju crkava. On je bio svjestan zapuštenosti hrvatskoga jezika i potrebe da se unaprijedi “izobraženje”. Želio je naučiti i ruski pa je bio povezan s ruskim svećenicima u Rimu – Josafatom Isakovićem i Filipom Borovečkim. Križanić je tamo postao i sindik Sv. Jeronima. No, protivio se da se u svetojeronimski kaptol zabrani pristup Slovincima koje Ivan Paštrić nije primao jer Kranjska toj instituciji nije davala novac.

Kukuljević je vjerovao da je Križanić iz Rima otišao u Carigrad; 1658. godine otputovao je u Poljsku, pa u Rusiju gdje su ga smatrali probisvijetom. U Rusiji je izradio slovnice, rječnike i prevodio je. Nazivao se “Srbljaninom” te se trudio stvoriti jedan općeslavenski književni jezik koji bi bio najbliži hrvatskomu. Taj je jezik bio slabo razumljiv Srbima, Bugarima i Rusima. Duh narodnosti bio mu je važniji od vjere i to je ono što je Kukuljević osobito cijenio. Rusima to nije ništa značilo i protjerali su ga u Sibir. Dogodilo se to malo poslije rata s Poljacima u kojem su Poljaci osvojili Moskvu, a zatim ih je pobijedio Aleksej Mihailović Romanov i potisnuo na zapad. Rusiju je Križanić, a s njim i Kukuljević, opisivao kao neuređenu i neeuropsku. Rusko-poljsko susjedstvo bilo je okrutno. Stara ruska književnost počinje u Bugarskoj i Srbiji te njih Rusi poštuju. Od Europe su se udaljili zbog Poljaka i Tatara. Europeizaciju Rusije počeo je Petar Veliki. Rusi su osim toga vjerski fanatici. To je Križanićeva kritika Rusije.

No, Križanić je budio u Rusiji narodnu svijest, upozoravao narod na potlačene jednoplemenike na zapadu. Ideju narodnosti Križanić je pronašao kod

talijanskih i dalmatinskih pisaca. Znao je i za nastojanja o sjedinjenju crkava, a za to su bili episkopi Kiril Semenović Terlecki, Gedeon Balaban, Leontij Pilčinski i Dionizij Zbirovski.

Križanić je pisao političko-socijalna, bogoslovna, politička i jezikoslovna djela.¹⁷ No, bio je optužen da je krivovjernik, varalica i vrlo opasna osoba, pa je protjeran u Sibir. Kukuljević je dao prikaz njegova djela s dosta citata. U tim djelima on kori Ruse zato što Nijemcima povjeravaju gradove i vojske, on je protiv tatarske kulture u Rusiji i preporučuje razvoj obrazovanja u kojem će se ostvariti narodni duh. Kukuljević se nije slagao s Križanićevom negativnom prosudbom o hrvatskom jeziku. Smatrao je da je trebao bolje upoznati hrvatsku narodnu i umjetničku književnost, jezik i povijest, jer će nas to približiti Rusima koji će se, pak, odreći svojih barbarskih običaja i nečistoće te unaprijediti poljodjelstvo. Križanić je protivnik Nijemaca, osobito protestanata. Tu je Kukuljević bio blizak s njegovim nastojanjima za sjedinjenje crkava u kojima se na katoličkoj strani isticala vrlo oštra kritika protestantizma. Križanić je smatrao da inorodnik ne može preko bračnih veza sjesti na rusko prijestolje. Nije moćna velika država, nego država s mnogobrojnim, marljivim i obrazovanim pučanstvom. Tu je Križanić bio blizak zapadnim fiziokratima. No, protiv je kolonizacije inozemaca. On cijeni ruski centralizam – Rusija ima moćnoga cara, Poljska, pak, mnoštvo svemoćnih malih vlastelina. Kad je podučavao Ruse, često je spominjao Hrvatsku. Bio je protiv praznovjerja i psovki i po tome je blizak prosvjetiteljstvu.

Svoje je rukopise, prema tadašnjemu običaju, posvećivao caru i carevićima, ali ih ipak nitko nije čitao. Bio je razočaran zbog slaboga uspjeha u vezi sa sjedinjenjem crkava. Bio je slavenski domoljub i katolik, ali je Poljsku vidio na putu u propast, a Rusiju u usponu. Kao jezikoslovac bio je protiv tuđica u slavenskim jezicima i nalazio je da je ruski najmanje iskvaren. Ali, svaki jezik ima svoja pravila koja valja poštovati.

Križanić je u Kukuljevićevu životopisu on sam – Kukuljević. Od svih junaka Kukuljevićevih mnogobrojnih životopisa Križanić mu je najbliži kao teoretičar narodne države. No, Križanić je junak koji se često javlja u životopisima XIX. st., a to je neshvaćen, progonjen junak. Kukuljević to nije bio, ali kad promislimo kako su se teško probijale ilirske ideje između ilirizma i Nagodbe 1868. godine, s kojom smo dobili nacionalna državna tijela, nalazimo srodnost Kukuljevića i Križanića. Demokracija nije bila za Križanića i Kukuljevića jednakost pred zakonom, nego država s narodnim jezikom i institucijama ukorijenjenima u narodnim običajima, i to onima – drevnima. To je

¹⁷ Nedavno su u Rusiji otkriveni njegovi dosad nepoznati filološki radovi: *Тверская рукопись Юрия Крижанича*, сост. И. Г. Воробьева, В. М. Воробьев, Тверь, 2008, 224 с. + ил.

država koja se zatvara stranom kulturi. Upravo takva bila je slika Rusije kod Franje Račkoga kad je oputovao u tu državu. O toj je zemlji napisao i jedan putopis (Pederin 2007). Vrlo je važno što je Kukuljević smjestio Križanića u povijesni okvir Hrvatske njegova doba koji do danas nije nadmašen. Josip Badalić opisao je Križanića kao znanstvenika koji je gledao daleko u budućnost, o njemu je pisao i Vatroslav Jagić, a njegova *Politika* izdana je u Rusiji¹⁸ gdje je bio priznat kao patrijarh panslavizma. Križanić vidi južne Slavene pod njemačkim i osmanskim jarmom i računa s Rimskom kurijom koja zaustavlja prodor islama. Križanić je nastojao stvoriti neutralno područje između Rima i Porte, čekao je pomoć od Rima i Moskve, davao je važno mjesto nacionalnomu gospodarstvu, obrtima i vojsci te vidio kralja kao slugu kraljevine. Tražio je i uvođenje državne vanjske trgovine u Rusiji i izgradnju kopnenih i morskih prometnica. Križanić je u Rusiji ipak odigrao ulogu jer su se njegovi rukopisi našli u knjižnici Petra Velikoga, a njegovu misao nastavio je Ivan T. Posoškov u djelu *Книга о сьночому и богагьмбе* (Moskva, 1717).¹⁹ Iz toga se vidi da je Križanić bio vrlo blizak merkantilizmu.

U zbirci *Glasoviti Hrvati prošlih vjekova. Niz životopisa* (Zagreb, 1886)²⁰ u uvodu Kukuljević piše da je skupio velikim trudom za hrvatsku političku i književnu povijest životopise “dosele malne sasvim nepoznatih naših ljudi”, velikana koji su “na raznom polju megdan slavno dielili” pa su “u velikom svietu” proslavili svoju domovinu, a mogli su i više “na korist svoje domovine” djelovati. Tu ističe rod Draškovića Trakošćanskih te “ilirskoga proroka” grofa Janka Draškovića i njegove pradjedove. Kukuljević nije smatrao ilirizam zatvorenim razdobljem, nego pokretom kojim je počeo ustroj Hrvata u suvremenu naciju. On sam bio je ilirac i nastavio je tako djelovati.

U životopisu pod naslovom *Ivan Česmički nazvan Janus Pannonius (1434–1472)* počeo je s pohvalom Italije jer je “prva razbila okove srednjega vieka”. Tako je on prionuo uz prosvjetiteljstvo i pokazao da je vrlo dalek njemačkoj romantici. U Italiji se moderno školstvo temeljilo na grčkoj i rimskoj kulturi. Nažalost, u književnosti i filozofiji ističe se latinski, a narodni je jezik bio zanemaren. Tu nije imao pravo jer je književnost talijanskoga humanizma bila na *volgar lingua*. Već u XV. st. daroviti mladići u Hrvatskoj, koji nemaju “nezavisne i narodne svoje kraljevine”, odlazili su u tuđinu i tamo se zadajili kozmopolitizmom. O neovisnosti Hrvatske može se raspravljati, ali važno je da nije imala dvora koji je u tradicionalnoj državi bio kulturna ustanova u

¹⁸ Tekst je priredio V. V. Jelenjin, preveo i bilješke napisao A. L. Goldberg, uredio M. N. Tihomirov, Moskva, 1965.

¹⁹ Usp. Badalić 1972: 65, 68.

²⁰ Služio sam se izdanjem Mosta tiskanoga u Zagrebu 1991.

kojoj su se okupljali pjesnici, filozofi i umjetnici. Talijanska kultura u renesansi bila je doista kozmopolitska i utjecala je na cijelu Europu. To je bio u španjolskoj književnosti *siglo de oro*, francuski klasicizam. Talijanska kultura širila se Europom obično udajom neke otmjene Talijanke u koju vladarsku kuću pa bi za njom došli umjetnici i pisci. U Francuskoj je to bila Caterina de Medici koja se udala za Henrika II, a u Poljskoj Bona Sforza, supruga kralja Žigmunda.

Kako je na taj način opisao važnost Italije, a da nije posve bio na čistu s europskim značenjem i dometom renesanse, Kukuljević je čitatelju predstavio Ivana Česmičkoga čije se ime piše kao Cesige, Chessige, Hessige, Mecsige. Bio je to čovjek iz niskoga sloja građanstva. Njegovo je ime točnije utvrdio u poslanici pape Pija II. Ivanovu ujaku, biskupu varadinskome Ivanu Vitezu od Sredne. Kukuljević je, dakle, vrlo akribično kritizirao i vrednovao izvore. Česmica je mjesto nedaleko od Čazme blizu Drave. Napisao je da su neki Ivanovi preci bili plemići,²¹ naveo je pisce koji su o njemu pisali ili su ga spominjali, a to su Ivan Turoci i Tubero-Crijević te posebno spominje one koji su ga spominjali kao Slavenu – Giovannija Guarinija, Bonfinija i Tubera. Kao dan rođenja naveo je 29. kolovoza 1434, a za roditelje je napisao da su bili čestiti, ali siromašni. To je uvod životima svetaca. Tada se o precima pisalo u životopisima plemića i velikaša. Majka ga je poslala na nauk u Ferraru gdje ga je učio Giovanni Guarini Veronese. Imao je tada samo 13 godina. Najprije je došao u Mletke. Tamo je bio došljak iz “polubarbarske zemlje” i stanovao je u Guarinijevoj kući. Ivan je bio lijep, krepostan i “divna ponašanja”. Sa 16 godina napisao je prve pjesme iz kojih Kukuljević doznaje da je ljubio djevojke, pa i Guarinijevu kćer Liberu. Uzdržavao ga je modenski biskup kojemu je spjevao pohvalnicu. U Firenci je upoznao Joannesa Argiropulosa, Poggia Bracciolinija, Donata Acciaiuola te se poklonio meceni Cosimu de Mediciju. Pisao je lascivne pjesme kakve u Kukuljevićevo doba nisu bile dopuštene, upoznao je Enea Silvija Piccolominija, poslije papu Pija. Prevodio je Plutarha s grčkoga i vratio se 1458. u domovinu kao doktor prava. Postao je svećenik i odmah prepošt titelske crkve u Kaločkoj biskupiji. To je bila nadarbina. Želio je sa svećenicima vojevati protiv Turaka, ali se razbolio. Matija Korvin pozvao ga je na dvor na kojem je bio Ivanov ujak Ivan Vitez od Sredne, kao kraljev odgojitelj i kancelar. On je utemeljitelj prvoga sveučilišta u Požunu. Odgojitelj je bio *praeceptor* i bio je šef dvora i dvorjana, pisao je životopis vladara, kroniku i odgajao njegovu djecu, vodio je svečanosti, ali je pisao i državne ugovore, povlastice, bračni ugovor princeze i ostalo. Poslije, od XIV.

²¹ Plemić nije smio raditi u *artes mechanicae*, a to su bili obrti koji su se plaćali. Ako je osiromašio, morao se latiti posla pa je gubio plemićki status. To se moglo dogoditi Ivanovim precima.

st. ugovore i povlastice pisao je kancelar (Pederin 2001, Jireček 1894, Fertig 1979). Na dvoru je bilo dosta Hrvata. No, došle su Osmanlije, Bosna je pala, kralj Stjepan Tomašević je smaknut.

Tada Ivan s biskupskim banderijem vojuje protiv Turaka te je Guarini opjevao njegovo junaštvo. Ivan je vodio i blistavo poslanstvo u Rim te opisao vitezove iz pratnje. Tada je u Firenci, Ferrari i u Mlecima kupovao knjige i grčke rukopise. Kralj Matija poslao ga je “u važnih poslovih” njemačkomu caru Friedrichu, a slavohlepni Matija bojao se da bi se mogao dogovarati s carem na njegovu štetu. Ivan se blago ophodio sa socijalno nižima. Kukuljević je stvorio lik svojega junaka Ivana kao slavnoga čovjeka koji je i biskup, i vojnik, i diplomat i pisac, sve u jednoj osobi i koji zna samo za slavu i uspjehe. Ali, s nižima je bio blag, što je kršćanska vrlina, a zapravo potječe od Vergilija (*parcere subiectis et debellare superbos*). To je zadaća Eneje koji je sa svojima osvojio Lacij.

Matija je centralizirao državu, no plemstvo se opiralo, ali pobuna je bila brzo ugušena pa je Ivan pobjegao zagrebačkomu biskupu Osvaldu Turu koji mu je pružio utočište. No, umro je. Matija je ipak odobrio svečani pogreb i grobnicu o kojoj se danas ništa ne zna. Epitaf mu je napisao Guarini. Ivanovi rukopisi nalaze se u mnogim uglednim knjižnicama.

Ivan je bio čovjek niska roda koji se vinuo do visokih časti. To je lik kakav srećemo u talijanskoj renesansi. Ni Medičejci nisu bili plemići, no ipak su se uzdignuli do velikih vojvoda Firence – Giacomuzzo Attendolo, koji se prozvaao Sforza, bio je seljačić, a sin mu je postao milanski vojvoda. U Ivanovu izdizanju, kao i u izdizanju obitelji Medici, kultura je igrala dominantnu ulogu. Kukuljević, koji je gradio hrvatsku kulturu u liku Ivana Česmičkoga, jednostavno je fetišizirao kulturu, a kultura obećava uspjeh i karijeru čitateljima. Njegov Ivan Česmički blizak je liku obrazovanoga dvorjanina u djelu Balthasara Castiglionea *Il Cortegiano*. No, Kukuljević ipak nije imao dublji odnos prema talijanskoj renesansi.

Ivan Česmički, odnosno Janus Pannonius, postao je predmet daljnjih znanstvenih proučavanja, a i junak književnoga djela. Knjigu o njemu napisala je Marianna D. Birnbaum (1991). Ona uvodno postavlja pitanje je li Ivan Česmički Hrvat ili Mađar te donosi suprotstavljena mišljenja hrvatskih i mađarskih znanstvenika. Piše o njegovu učitelju Guarinu iz Verone koji je pet godina učio grčki u Carigradu, a zatim postao učitelj aristokratske djece, ali i siromašnih studenata. Guarini je stvorio lik humanista koji će djelovati posvuda u Europi. Ivan Česmički stigao je u Ferraru u doba Firentinskoga koncila na kojem se izglasalo sjedinjenje crkava te je u Italiji boravilo mnogo grčkih biskupa, što je također potaknulo zanimanje za grčki jezik i kulturu. Kod Česmičkoga se

probudila glad za priznanjem pa se počeo dopisivati s uglednim aristokratima poput Eneje Silvija Piccolominija, poslije pape Pija II. Autorica nabraja i ostale ugledne prijatelje. Ivan je učio pjesništvo, prema toj autorici, inspiracija kao da nije bila presudna u tadašnjem pjesništvu. Česmički je postao *poeta laureatus*. Pisao je erotske pjesme, čak o koitusu, masturbaciji i homoseksualnosti, što Kukuljević nikad ne bi bio spomenuo. On je u vezi s tim bio jako suzdržljiv, a Ivan je “krepostan”. Među njegovim pjesmama mnogo je panegirika. Marianna Birnbaum je opisala dvor Matije Korvina kao pravi renesansni na kojem je bilo mnogo umjetnika Talijana i Hrvata, osobito iz Dalmacije. Tamo je dolazio i Ivan Česmički te postigao sjajnu karijeru. Postao je biskup i u tome mu nisu odviše smetale njegove erotske pjesme. Kao biskup više je bio na dvoru nego u biskupiji. Bio je tipičan renesansni biskup *sine cura*. Ipak, u Mađarskoj se osjećao osamljen. Zaboravio je što je naučio u Italiji. Pisao je službena pisma, djelovao je, dakle, kao *praeceptor* ili kancelar. Išao je kao poklisar na mnoge europske dvorove. Djelo Marianne Birnbaum pravi od Ivana Česmičkoga pitanje uspjeha ili neuspjeha humanizma u Mađarskoj i Hrvatskoj.

Ivan Supek napisao je roman pod naslovom *Buna Janusa Pannoniusa* (Zagreb, NZMH, 1992). U tom je djelu Ivan Česmički pjesnik humanist koji se vraća u Hrvatsku i Mađarsku te ide u Bosnu, u svijet sirovih i ratnički raspoloženih feudalaca slabe naobrazbe. Ti su feudalci sebični, bore se za dvorce, mjesta, žene, siluju kmetice, pljačkaju seljake i sve to u trenutku kada su Osmanlije pred vratima. Oni se nisu u stanju suprotstaviti neprijatelju zbog razjedinjenosti i sebičnosti, a i lošega morala. Ivan Česmički kulturan je čovjek, nije vojnik, osjeća se izigran od feudalaca. Supek opisuje ženu nekoga velmože kojega je drugi velmoža bacio u tamnicu. Ona dolazi kako bi legla s njegovim tamničarom i tako oslobodila muža. Ivan Česmički ne nalazi domovinu u tom svijetu, on je izgubljen i nesretan.

Stjepan Brodarić (1480–1530) sin je nepoznatih, ali plemenitih roditelja kojega je u Padovu poslao pečuški biskup Žigmund Ernest Čakovečki. Tamo je doktorirao iz bogoslovlja ili prava.²² Brodarić je imao rukopise Ivana Česmičkoga i pobrinuo se da se tiskaju. Boravio je na dvoru Vladislava II. u Budimu, bio je kanonik pečuški pa prepošt tamošnje crkve. Odlazio je kao poklisar u Poljsku moliti pomoć za borbu protiv Turaka pa u Rim k papi Klementu VII. Sveti ga je Otac preporučio kralju Ljudevitu za kancelara. Živio je u teškom razdoblju kada je plemstvo bilo osiromašeno, građanstvo bez viših ciljeva, a seljaštvo potlačeno pa se dižu bune te šire luteranstvo i kalvinizam. Borio se kod Mohača s Hrvatima protiv Turaka koji su pobijedili i bili vrlo

²² To je morao biti doktorat *in ambe le leggi*.

okrutni. Poslije poraza prijanja uz Ferdinanda pa uz Ivana Zapolju. Zatim je pregovarao s Ferdinandom. Ivan Zapolja imenovao ga je pečuškim biskupom i on je bio biskup *sine cura*. Slijede bolest i smrt, pa Kukuljević prelazi u stil nekrologa tako što ga opisuje kao učenoga ljubimca papa i dostojanstvenika kojega je Klement VII. htio imenovati kardinalom.

Brodarić je tragična figura u zbivanjima tijekom propasti Ugarsko-hrvatskoga Kraljevstva koje nastavlja svoj opstanak kao *reliquiae reliquiarum olim inclyti Regni*.

Hrvatski narod u XVI. st. u tom uništenom kraljevstvu Kukuljević opisuje u životopisu *Antuna Vrančića* (1504–1573). Domovina je bila rascjepkana, narodna prava pogažena, svijest naroda ugašena... Narod nije imao prava, prava je imalo samo plemstvo. No, u to doba Hrvati su bili jezgra mletačke i osmanske vojske te davali Mađarskoj diplomate i državnike. Hrvati su bili na svakom europskom dvoru, oni su učenjaci, diplomati, govornici, mnogi su protestanti pa odlaze u Njemačku, drugi prelaze na islam, pišu na latinskom i talijanskom, njemačkom, pa mađarskom, ali i turskom.²³ Kukuljević je znao za šibenskoga trgovca Ivana Vrančića i da je možda Antunov pradjed. Nije znao da su Vrančići bili šibenski vlastelini. Otac mu je bio Franjo, majka sestra erdeljskoga biskupa Statilejića, učenoga tajnika Ljudevita II, kojega kralj šalje u diplomatske misije. Kukuljević je nabrojio Hrvate na dužnosti biskupa u Mađarskoj.

Antun je sa šesnaest godina već bio skradinski kanonik, a da još nije bio zaređen za svećenika. Ujak Statilejić poslao ga je poslije na studij u Padovu da od barbarina postane obrazovani latinist. Nakon toga je odlazio kao poklisar mnogim europskim vladarima. Na njihovim dvorovima upoznao je “najodličnije muževe onoga vremena”. Kukuljević ih je nabrojio. Vrančić je bio naklonjen protestantima, bio je prepošt budimske i sedmogradske crkve, ali još nije svećenik. Putovao je u Sedmograđe u Poljskoj, a zatim u Suboticu gdje je tražio rimske epigrafe. Njegov je arhiđakonot bio siromašan te je bijedno živio. Dopisivao se sa zagrebačkim biskupom Pavlom Gregorijancem. Kralj Ferdinand mu je 1551. dao u leno bogatu cistercitsku opatiju sv. Margarete kod Pornóa u Mađarskoj kako bi mogao živjeti u sjaju uz mogućnike. Novaca ipak nije imao mnogo. Bio je zaređen za svećenika, ali nije slavio mise. Ferdinand I. poslao ga je kao poklisara kod Porte gdje je ostao dvije godine, te je čak otišao sa Sulejmanom u Aziju kad je sultan vojevao protiv Perzije. Danas znamo da je u Maloj Aziji istraživao i da je našao *Res gestae divi Augusti*,

²³ Osmanlijsko je Carstvo bilo teokratsko, ne jezično i nacionalno, a to znači da se u Porti govorilo i pisalo turskim, perzijskim, arapskim, grčkim, hrvatskim, albanskim, talijanskim, a vjerojatno i drugim jezicima (Pederin 1988).

poslije nazvan *Monumentum Ancyranum*. I drugi su humanisti u to doba tražili grčke i latinske rukopise u Maloj Aziji, kao Pierre Gilles iz Albija, štićenik kardinala Armagnaca i kralja Franje I. Rođen je 1490. godine. Putovao je na istok i o tome napisao putopis pod naslovom *Petri Gilli ad amicum epistola*. U tom je tekstu opisao kako je prema nalogu svojih zaštitnika proputovao područje Crnoga mora gdje je tražio stare grčke kodekse. Opisao je Justinijanov most u Carigradu koji su Prokopije i Agacije slavili u svojim epigramima, mnoge grčke i rimske spomenike, pa put na istok do Tigrisa te mjesto Haran gdje se doselio Abraham.²⁴ Poslije četiri godine – 1557. godine vratio se i postao biskup jegarski, veliki župan heveški i kraljev savjetnik. Ferdinand bi ga bio poslao na Tridentski koncil, ali Vrančić je bio zauzet, a tada je progonio protestante. Kralj mu je tada ponovno dao u leno jednu bogatu opatiju. Vrančić je morao udati svoju nećakinju i dati joj miraz. Ponovno je otišao u Portu kao poklisar,²⁵ posjetio je u Budimu novoga mađarskoga pašu Mustafu Sokolovića, sina velikoga vezira, te je zbog zasluga postao ostrogonski nadbiskup. Uvijek je bio spreman biti od koristi domovini. Na koji joj je način koristio, to Kukuljević nije napisao. Ili ipak jest. Bio je vrlo umjeren tijekom gušenja seljačke bune i tražio je da se gospoda obuzdaju zakonom ljudskim i kršćanskim. Tražio je od kralja da kazni okrutnoga Franju Tahija. Grgur XIII. imenovao ga je kardinalom, ali je umro nekoliko dana poslije toga imenovanja. Nećaci su mu podignuli nadgrobni spomenik u crkvi u Trnavi. Resile su ga “čestitost, darežljivost, rječitost, mudrost”. Kukuljević ga je opisao kao jednoga od najumnijih muževa i državnika, čak je pisao o njegovu izgledu. Njegova djela izdala je mađarska Akademija u 12 svezaka. Danas je poznata zbirka njegovih pjesama *Otia* (1542). Obitelj Draganić Vrančić prodala je Akademiji njegove rukopise i dvije slike. Kukuljević se ne osvrće na njegova djela, čak ih ne nabraja. Lik Antuna Vrančića lik je državnika, diplomata, a ne baš svećenika što je zapravo bio. Bio je ne pretjerano pobožan renesansni prelat. Junak je životopisa u kojem se potanko nabrajaju njegovi uspjesi i prema tome taj životopis može podsjećati na novelu.²⁶ U toj je biografiji važno da je Kukuljević bacio pogled daleko izvan etničkih granica, i to ne samo po svoj Europi, nego i u Osmanlijsko Carstvo. Antun Vrančić bio je kozmopolit i čovjek europskoga obrazovanja.

²⁴ O tome više u: *Geographi graeci minores*. E codicibus recognovit, prolegomenis, annotatione, indicibus instruxit, tabulis aeri incisiss, illustravit Carolus Müller, II. Hildesheim, ²1965, str. I–XXIII.

²⁵ On je u Carigrad nosio mito s kojim je Dvor nastojao spriječiti da Osmanlije upadnu u Vlašku (Pederin 2003).

²⁶ O usporedbi kratke pripovijetke i novele više Kilchenmann 1968.

Slično je Kukuljević pisao i životopis *Mehmed-paše Sokolovića* (1509–1579). On je po rođenju plemić, u grbu je imao sokola. Otac mu je bio Mito, a stric Makarije, kaluđer u manastiru sv. Nikole u Banji. Osmanlije su ga zarobile kao dječaka i prodale bogatomu defterdaru Iskenderu Čelebiji. Prešao je na islam i postao jedan od šestorice velikih vezira Hrvata i Bošnjaka. U Sulejmanovoj Porti (Kukuljević piše Dvoru) govorilo se hrvatski, to je bio “dvorski” jezik. Za njemački u Carigradu nije bilo ni tumača – piše Kukuljević – i tu ponovno opažamo njegovu nesklonost Nijemcima. Mehmed je postao “carski dvornik” pa glavar sokolara i štitonoša i zatim kapudan-paša jer se, čini se, rodio nedaleko od mora. Kapudan-paša zapravo je admiral. U Amasyi, na istoku Male Azije, tijekom Perzijskoga rata upoznao je Antuna Vrančića. Mehmed je ugušio u Solunu bunu nekoga Mustafe-bega koji se izdavao za Mustafu, sina cara Sulejmana, pobijedio je Bajazida 1559. pa je on pobjegao u Perziju. Postao je vezir, drugi vezir bio je Ali-paša s Brača, a treći Pestev-paša Hercegovac. Godine 1565. Mehmed je postao veliki vezir.²⁷ Tu je završio svoju karijeru koju je počeo u hercegovačkom siromaštvu. Godine 1560. vodio je vojsku na Beč sa Sulejmanom Veličanstvenim. Sultan je umro za opsade Sigeta. Tada je Ivan Zapolja uvrijedio Mehmed-pašu jer ga nije posjetio kad se otišao pokloniti Sulejmanu. Nije posjetio Mehmed-pašu po nagovoru savjetnika Békesija. Mehmed mu se osvetio.

Kukuljević piše kako je Nikola Zrinski pobijedio kod Šikloša Sandžak-bega od Tirkale te ubio njega i njegovu sina, što je Sulejmana toliko naljutilo da je stegnuo obruč oko Sigeta. Kukuljević nije opisao patetično junaštvo Nikole, nego žali što se kod Sigeta borio Hrvat protiv Hrvata (Mehmed-paša po rođenju je bio Srbin) i dodaje da je većina janjičara bila hrvatskoga ili srpskoga podrijetla. Kod Sigeta se nije radilo samo o vjeri, nego u prvom redu o interesima države. Kukuljeviću je nacionalna država uvijek bila važnija od vjere. Carska vojska ostavila je Nikolu na cjedilu, ali Sulejman nije uživao u pobjedi, jer je za opsade umro. Mudri Mehmed zatajio je njegovu smrt i stavio njegovo mrtvo tijelo na prozor kako bi ga vojska pozdravljala kao i ranije. Otišao je u Beograd i ponio sa sobom balzamiranoga sultana.

Sulejmana je naslijedio nesposobni sultan Selim pa je Mehmed sada bio gospodar prostranoga Carstva. Smirio je janjičare kada su tražili veće plaće i pustio je iz carigradske tamnice careve poklisare. Pokušao je osvojiti Astrahan, ali tatarsku su vojsku skršili Rusi. Ciparski rat nije mu bio po volji. U tom je sukobu kapudan-paša, Crnogorac Lala Mustafa, osvojio Cipar; on i Hrvat Pijal-paša obnovili su osmanlijsku mornaricu uništenu kod Lepanta. Kukulje-

²⁷ Kukuljević nije pretjerao kad je isticao Hrvate i Bosance među osmanlijskim dostojanstvenicima. Bilo ih je zbilja mnogo (Murvar 1989).

vić je prenio Mehmedovu poruku: “Mi smo vam osvojili Cipar, a vi ste nama samo bradu obrijali.”

No, pod sultanom Muratom počinje slabjeti Osmanlijsko Carstvo, a sve je manji i utjecaj Mehmeda. Tu se Kukuljević poziva na austrijskoga orijentalista Josefa von Hammer-Purgstalla koji je napisao povijest Osmanlijskoga Carstva – *Geschichte des osmanischen Reiches*.

Kukuljević je opisao Mehmedovu sjajnu političku i državničku karijeru, ne krijući ponos što je po rođenju bio južni Slaven, pa sa zadovoljstvom opisuje sjajne darove koje mu je donio poklisar rimskoga cara barun Preiser. Mehmed je pregovarao sa svim europskim vladarima i oni su mu slali darove.

Kukuljević piše i kako je nesposobni sultan Murat smijenio mudroga državnoga tajnika Feridana i ostale suradnike. Mehmedu je došao u audijenciju neki derviš, no stražari ga nisu htjeli pustiti, ali on je izišao i odlučio primiti ga. Kad je derviš ušao, potegnulo je bodež i ubio ga. Njega su poslali Mehmedovi neprijatelji i zavidnici. Tek tu Kukuljević žali zbog nesretne sudbine našega naroda. Mehmed je bio ozbiljan i strog, ali ne i okrutan, kadikad slavohlepan, a rijetko osvetljiv. On je bio mecena umjetnikâ, gradio je džamije i sl. U svojoj palači imao je i pjevački zbor. Osim toga nikad nije bio smijenjen, što se rijetko događalo u osmanskoj povijesti. Po ženi Esmi bio je rođak trojice sultana. To je, dakle, bio lik mudroga i velikoga državnika kod kojega se isticala njegova naklonost umjetnosti. Kukuljević se nije bavio pitanjem uloge umjetnosti, vrlo važne u rascvatu srednjovjekovnih država i njihovu putu prema renesansi.

No, Kukuljević nije napisao ni da je Mehmed-paša Sokolović osnovao 1557. godine Pečku patrijaršiju te da je prvi patrijarh bio njegov brat Genadij.

Njegova slika čuva se u Ambraškoj zbirci u Beču, a tamo je i njegovo oružje.

Životopis pod naslovom *Stjepan Konzul Istranin* (1521, umro oko 1558) počinje konstatacijom da velike ideje nalaze odjeka kod Hrvata. Te su zamisli europske i Kukuljević tako daje mjesto Hrvatima u europskom krugu. Spominje borbu za narodni jezik u Crkvi i od kraljeva zaštićeno “bogumilstvo” (danas je prevladao termin “bosanski krstjani”), i to su dvije odrednice hrvatske povijesti, a obje su svjetskoga domašaja. Hrvatska je na razmeđu Istoka i Zapada. U XVI. st. u njoj je bilo teško živjeti. U to je doba Crkva imala nedostojne pastire. Kukuljević nije pogriješio jer je sredinom XV. st. počela kriza vjere, opadanje morala do Tridentskoga koncila s kojim je, ili čak prije, počela katolička obnova. U Istri se sačuvao narodni jezik u crkvi unatoč njemačkoj i talijanskoj upravi koje su na početku XVII. st. dokinule staroslavensko

bogoslužje u Dalmaciji. Tu Kukuljević nema pravo, uprava se nije miješala u crkvene stvari, a Crkva je bila sumnjičava prema staroslavenskom bogoslužju jer se bojala da će se zbog loših i netočnih prijevoda širiti krivovjerje, a strahovala je i od protestantizma.²⁸ Stjepan Konzul bio je glagoljaš i protestantski svećenik. Kukuljević ga ne osuđuje zbog protestantizma. On spominje hrvatske protestante i ističe da ih je najviše bilo u Istri. Oni su rado išli u Njemačku. Njegovali su grčki umjesto latinskoga, što se ističe u njemačkoj književnosti. Među njemačkim piscima XVIII. st., a i poslije, više je bilo protestanata nego katolika, a kod njih se uočava da bolje poznaju i više vole grčku književnost negoli francusku i latinsku. Te hrvatske protestante primao je na svoj dvor vojvoda od Württemberga “Krstó”. Oni su prevodili bogoslovne protestantske knjige na hrvatski i slovenski. U tome su osobito revni bili Antun Dalmatin, Matija Smajić, Mate Vlahović i Ivan Feistenperger. Kukuljević se osvrnuo na jezik tih prijevoda prema kriteriju je li razumljiv svim Hrvatima. Kukuljeviću nije bilo do protestantizma, on je u prvom redu Hrvat koji želi da se stvori općehrvatski književni jezik. Također se nada da će njihov jezik biti razumljiv i u Bosni i Srbiji, sve do Carigrada. Te je knjige prevodio na slovenski Primož Trubar. Teškoću je predstavljalo premalo tiskarskih strojeva koje je valjalo tražiti u Mlecima, gdje se tiskala većina hrvatskih knjiga, pa u Senju i Rijeci. Stjepan Konzul dobro je znao glagoljicu i dao je lijevati glagoljska slova. Ungnad je dao lijevati ćiriliska i glagoljska slova u Urachu. Majstori su došli iz Nürnberga – tada su to bili hrvatski prognanici. Glagoljska tiskara bila je prevezena u Tübingen. Protestanata je bilo u Ljubljani i u Beču. Srbin Dimitrij bio je tajnik vlaškoga kneza i bilježnik carigradskoga patrijarha, otišao je u Njemačku kako bi djelovao kao učitelj grčkoga. K njima je došao i jedan Dubrovčanin koji je u Padovi predavao grčki. Stjepan Konzul i Primož Trubar sukobili su se zbog vodstva u toj skupini. Trubar nije znao ni hrvatski, ni ta dva pisma. Ispravljao je Konzulove prijevode, što je Konzula i Ungnada vrijeđalo i ljutilo. Protestantizam se širio i Hrvatskom pa ga je prihvatio i ban grof Petar Erdödy. No, Ferdinand I. počeo je 1562. progoniti protestante. Među protestantima u Njemačkoj rasplamsao se sukob između Stjepana Konzula, Primoža Trubara i Antuna Dalmatina. Protestantizam pokušava prodrijeti u Bosnu te u Srbiju, ali mu se suprotstavljaju neuko pravoslavno svećenstvo i vjernici, ali i siromaštvo. Slovenac Matija Klomberger preporučio je češki prijevod Biblije kao pomoć pri prevođenju na hrvatski. Krell je prevodio s

²⁸ To se vidi iz spisa Stjepana Rusića koji je kritizirao Karamanovu redakciju staroslavenskoga bogoslužja (Pederin 1987). Zadarski nadbiskup Mate Karaman dotjerao je staroslavensko bogoslužje služeći se pretežno ukrajinskim uzorima (Pederin 1991; Pederin: *Zadarski nadbiskup Mate Karaman i pravoslavlje*, u tisku).

hebrejskoga i grčkoga, a Zvečić s češkoga. Isusovci su utjecali na Ferdinanda. Knjige u Urachu propale su, a prijevod Biblije ostao je u rukopisu i ne zna se gdje se nalazi. Glagoljska i ćiriljska tiskara ostale su u Tübingenu i Urachu, a zatim su otpremljene u Graz. Ferdinand II. dao ih je 1620. franjevcu Franji Glaviniću. Ta je slova tražio i Ivan Tomko Mrnavić koji se spremao tiskati glagoljske knjige, pa ih Ferdinand II. na zahtjev Propagande (tada se na hrvatskom nazivala Sveti zbor za rasplodjenje vire) šalje u Rim. Protestant i ban grof Petar Erdödi te grof Nikola Zrinski umrli su, protestantizam nije prodro u Hrvatsku, a Hrvatska se riješila borbe i nesloge.

U životopisu *Dinka Zavorovića* (1542–1610) Kukuljević piše da je u Dalmaciji svaki grad imao svoju povijest, zakone, povjesničare i pjesnike. Tu odzvanjaju simpatije prema Dalmaciji. U XV. st. Šibenik je imao Jurja Šižgorića, u XVI. Antuna, Mihajla i Fausta Vrančića, Franu i Petra Divniću, Iliju Tolimerića i Ljudevita Basana te Ivana Nardina, Ivana Tomka Mrnavića i Dinka Zavorovića. On je bio vojnik, plemić od starine, pisac šibenske povijesti u kojoj Mletke opisuje kao lukave i prevrtljive zbog čega je pao u nemilost “bezobzirne vlade mletačke” pa je morao otići u Mađarsku Faustu Vrančiću, biskupu čanadskom i tajniku Rudolfa I. Kukuljević se uvijek loše izražavao o Mlecima za razliku od Šime Ljubića. Zavorović se vratio u Šibenik, dovršio rukopis o povijesti Šibenika i posvetio ga sugrađaninu Frani Divniću. Služio se tiskanim djelima, rukopisima, pergamenama, zapisnicima vijeća ... Sačuvao se samo prvi dio do 1412. kada se grad predao u “pandže mletačkoga lava”. Kukuljević je smatrao da rimski Sicum ne može biti Šibenik jer se taj grad prema Pliniju (ne piše kojemu, valjda Mlademu) nalazio između Trogira i Salone. Šibenik su utemeljili hrvatski kraljevi i u njemu su stolovali Petar Krešimir, Zvonimir i Stjepan II. te izdavali svoje povelje. Kukuljević je tu dokazao dobar znanstveni instinkt te njegovo mišljenje o Šibeniku kao starom hrvatskom gradu do danas nije opovrgnuto.²⁹

Kukuljević se u pisanju toga životopisa služio Dandolovom kronikom o duždu Petru Orseolu koji je ratovao s Neretvanima i pisao kako je udova Zvonimirova predala hrvatsko kraljevstvo svojem bratu Kolomanu. Zavorović je pokušao napisati povijest Dalmacije. Rukopis je predao nekomu redovniku Robertu Bonaventuri iz Engleske, no nije ga vratio pa je tekst napisao ponovno i posvetio svojem rođaku Faustu Vrančiću. O Ilirima je pisao prema klasičnim piscima te o haranjima Atila. Zavorović se pozivao na Mateja Izaru kojega Kukuljević ne nalazi među povjesničarima. Pišući o Kotoru, Zavoro-

²⁹ Arheolog Nenad Cambi rekao mi je da se na mjestu Šibenika nekoć nalazio bizantski castrum. U srednjovjekovnom Šibeniku osjeća se da je plemstvo hrvatskoga, a ne rimskoga podrijetla (Pederin 1991).

vić je gotovo prepisao Bonfinijevu povijest. U ono se doba Dalmatinci rase-ljavaju, a u to područje useljavaju se stranci, dolaze i Osmanlije. Pismohrane su tada bile nedostupne. Zavorović je, prema Kukuljeviću, slabo znao latinski, pisao je lošim i nedotjeranim stilom. Njegova se povijest nalazi u pismohrani JAZU. Albert Papalić preveo je 1714. godine njegovu povijest Dalmacije na talijanski kao *Historia dalmatina di Domenico Zavoreo nobile di Sibenico* (1603). Zavorovićeva građanska povijest Dalmacije starija je od Lucićeve.

Životopis *Jurja Habelića* (1609–1672) Kukuljević počinje tako da ističe kako su hrvatski pisci stoljećima bez rječnika razvijali znanje materinskoga jezika. Tada je leksikograf Hieronymus Megiser iz Stuttgarta, orijentalist i profesor u Geri i Leipzigu godine 1572. izdao *Dictionarium quatuor linguarum, videlicet Germanicae, Latinae, Illyricae (quae vulgo Sclavonica appellatur) et Italicae, sive Hetruscae*. Nastavio je i nabrojio daljnje višejezične rječnike Fausta Vrančića, Pražanina Petra Lodereckera, Grgura de Vitalibusa, Jakova Mikalje, pavlina Ivana Belostenca i na kraju Jurja Habelića. U svim tim rječnicima uključen je i hrvatski. Habelić je učio u zagrebačkoj gimnaziji te na isusovačkom sveučilištu u Trnavi u gornjoj Mađarskoj gdje je stekao doktorat iz mudroslovlja i bogoslovlja. Vratio se i postao rektor kolegija u Varaždinu.

Nakon toga Kukuljević je opisao parnice koje je Habelić vodio zbog nasljedstva te nastojanja da se isusovačka gimnazija u Zagrebu podigne na stupanj akademije. Prepošt Nikola Dijanešević je između 1661. i 1662. osnovao na toj gimnaziji katedre za filozofiju te je 1666. godine postala akademija po kaptolskoj odluci. Kralj ju je potvrdio 1669. te je mogla dodjeljivati baka-laureate, magisterije i doktorate. Habelić se posvetio proučavanju kajkavskoga. Kukuljević je dao kraći prikaz njegovih djela.

Posebnu pozornost posvetio je poglavlju o obitelji *Drašković*. Povijest svih starih plemićkih obitelji počinje hvalospjevom, gatkama i pričama, pa tako i povijest plemena Draškovića počinje junaštvima kneza Hudine kojega je Bela IV. nagradio lenima. Njegovi su potomci Draškovići. Prema drugim izvorima Draškovići potječu iz Knina i bili su knezovi cetinski. Neki smatraju da su iz porodice Ivadića koja je dala hrvatske kraljeve. Ivan Drašković vodio je križare Andrije II. u Svetu zemlju, a poslije je vojevao u Dalmaciji protiv Mletaka, a Gašpar Drašković borio se u Bosni pod Matijom Korvinom. Janos Nagy smatra da Draškovići potječu iz mađarskoga plemena Draskóczya. Barić ili Bartak Drašković bio je kancelar Dore Frankopanke. Osiromašio je i ostao mu je samo mač. Oženio se sestrom kardinala Jurja Utješinovića. Tek on je pouzdani rodonačelnik plemena. Njegova sina Jurja II. školovao je ujak kardinal za svećenika u Beču, Bologni i Rimu. Kad je završio, postao

je kanonik–lektor crkve u Nagyvaradinu, prepošt požunske crkve i na kraju biskup pečuški. Zastupao je kralja na Tridentskom koncilu te sudjelovao u rješavanju najvažnijih crkvenih pitanja. Protjerao je protestante i brinuo se o ćudorednosti svećenika. Borio se i protiv namjera Beča da dovede u Hrvatsku Nijemce i ustroji njemačku upravu te da je sjedini s njemačkim pokrajinama. On je stekao Trakošćan.

Hrvatsko je plemstvo bilo okrutno i razulareno, potiskivali su ga s jedne strane Osmanlije, a s druge Nijemci. On je vodio istragu u slučaju okrutnoga Franje Tahija. No, tijekom Seljačke bune sudili su njemački generali i zaobilazili hrvatskoga bana i sudove. A nisu bili ništa bolji od hrvatskih velikaša. Zbog toga se ban Drašković odrekao banske časti. Kukuljević nije odobravao okrutnosti prema pobunjenim seljacima. Novi je ban postao Nijemac Christophor Ungnad, jer se jedino Nijemac mogao snaći u hrvatskoj anarhiji. Car je imenovao Draškovića svojim kancelarom pa ga je pratio na Sabor u Požunu gdje je branio katolicizam od protestantizma.

Godine 1585. kardinal Juraj Drašković, govornik i latinski pjesnik, podupirao je znanost i umjetnost pa je kanonik Antun Vramec napisao hrvatsku kroniku na hrvatskom, a ne na latinskom jeziku. Kardinal Drašković umro je 1587. Gašpar I. Drašković postao je 1569. barun trakošćanski te je kupovao i prodavao imanja. Njegov sin Ivan II. odlikovao se umom i junaštvom te se 1592. borio protiv Turaka kod Siska. Zbog trvenja s njemačkim generalima Sabor je tražio bana Hrvata i hrvatsku narodnu vojsku, a Ivan Drašković postao je povjerenik nadvojvode Maksimilijana. Ban Ivan II. Drašković naseljavao je Vlahe i uskoke u Gomirju te je mnoge troškove sam plaćao. Buntovni Stjepan Bočkaj, osmanski vazal i kralj mađarski, predložio je banu Ivanu Draškoviću da zajedno napadnu Beč. Drašković je odbio i poslije toga je potisnuo Bočkajevu vojsku. On je podupirao isusovce, postao je kraljev ratni savjetnik i meštar posteljnika u Mađarskoj. Petar I. je kao meštar tavernik 1592. godine vojevao protiv Turaka kod Siska. Nikola I. bio je kraljev savjetnik i komornik te meštar dvorjana. Ivan III. studirao je filozofiju u Grazu, a zatim pravo u Bologni u Mađarsko-ilirskom kolegiju te se borio 1622. kod Kanjiže pod vodstvom bana Jurja Zrinskoga. Ferdinand I. uzvisio ga je na grofovsku čast, a Ferdinand III. imenovao hrvatskim banom i zapovjednikom Karlovačke krajine. Borio se i protiv Rakoczyja. U to su doba jačala trvenja s njemačkim generalima i pravoslavnim doseljenicima koje su Nijemci huškali na bansku upravu jer su željeli povećati teritorij Krajine. Drašković je na poziv Ferdinanda III. poslao vojnike u Tridesetogodišnji rat. Bio je čak mađarski palatin, ali nikad nije iznevjerio hrvatski narod. Protestanti su u Mađarskoj nastojali progurati zakon prema

kojemu isusovci ne bi mogli stjecati nekretnine, ali ih je Drašković zaštitio. Drašković je u Mađaskoj stekao i neka imanja. Od matere Eve naslijedio je i dio znamenite knjižnice Nikole Istvánffyja. Kao hrvatski ban nosio je naslov *defensor Croatiae*.

Tu upada u oči pitanje Vojne krajine i njemačkih generala. Sirovi, nasilni i nesložni hrvatski plemići bili su ratnički raspoloženi, ali njihove feudalne jedinice nisu bile u stanju suprotstaviti se Osmanlijama dijelom i zato što su međusobno bili zavađeni, a najviše jer nisu imali novca da plate vojsku zato što je trgovina bila nerazvijena, a jedino se zahvaljujući njoj moglo plaćati poreze. Osmanlije i pravoslavni martolosi upadali su na feudalna imanja te odvodili stoku i ljude kao robove. Na taj su način dezorganizirali feudalno gospodarstvo (Filipović 1952).³⁰ Kad je Hernán Cortéz osvojio Meksiko, car je došao u posjed rudnika srebra u San Luisu de Potosí pa je mogao platiti vojnike. Tako je nastala moderna i disciplinirana plaćenička vojska koja je bila dorasla osmanskoj vjerskoj vojsci, a Osmanlijsko Carstvo je poslije smrti Sulejmana Veličanstvenoga počelo slabjeti. Tada je nadvojvoda Karlo osnovao Vojnu krajinu pa Osmanlije i pravoslavni martolosi više nisu mogli upadati i pljačkati po Hrvatskoj, Kranjskoj i dalje po Štajerskoj. Sve je više nasilja nad kršćanima pa pravoslavci dolaze u Vojnu krajinu i ulaze u službu njemačkih generala. Slijedili su otkupi i zamjene zemljišta, a tijekom prvih 100 godina Krajine pokušalo se s 30 organizacijskih sustava, sve kako bi se vojsci omogućila neograničena vlast.³¹ Hrvatski su se velikaši osjećali razvlašteni, gurnuti u stranu, žalili su se da se krše stare pravice. Osim toga, svisoka su gledali njemačke generale. Otkako je car ustrojio novu, discipliniranu plaćeničku vojsku, časnici koji su se istaknuli u ratu dobili bi promaknuća, ali i plemićke naslove te nastaje novo vojno plemstvo (*Schwertadel*). Tko je postao general, postao je i barun. Plemstvu je uvijek bilo važno koliko je rod star – starije loze uglednije su od mlađih. Njemački su generali bili uglavnom novopečeni baruni. Širilo se neko neodređeno protunjemačko raspoloženje koje će se dugo osjećati, ali nikad neće biti jasno artikulirano. Ali o tome čitamo kod Šenoe, primjerice u *Seljačkoj buni* (Škreb 1952).

Juraj IV. bio je duhovit, obrazovan, gostoljubiv i rasipan. Bio je biskup u nekoliko mađarskih gradova. Vodio je parnice zbog Trakošćana. Nikola II, sin Ivana mađarskoga palatina, studirao je u Bologni i bio je poliglot,

³⁰ Filipović, Nedim. 1952. Pogled na osmanski feudalizam (s osobitim osvrtom na agrarne odnose). Godišnjak ist. društva Bosne i Hercegovine IV.

³¹ Ognjeslav Utješenović Ostrožinski, *Kućne zadruge, Vojna krajina*; Karl Marx, *Utješenović*, Izbor iz tekstova i predgovor Drago Roksandić, preveli Josip Brkić, Srđan Joha, Fedor Močanin, Zagreb, 1988, 279 str.

kraljevski komornik, savjetnik, veliki župan te dvorski sudac. Dopratio je carsku nevjestu Claudiju Felicitas iz Tirola u Beč. Izdavao je dvoru tajne urotnika Petra Zrinskoga. Ivan III. je kao carski general ratovao protiv Turaka i pobjeđivao. Bio je vrlo visok i jak. Pavao se ženio tri puta – jednu je suprugu potjerao i našao drugu još za njezina života. Janko Drašković, stariji, sin Ivana VIII, vojevao je pod generalisimusom Ernstom Gideonom Laudonom te je zajedno s nadvojvodom i kasnijim carem Franjom II. opsjeđao Beograd. Vojevao je i u hrvatskoj narodnoj vojsci protiv Napoleonove vojske kada je okupirala Hrvatsku. Došao je do čina pukovnika i volio je svoj poziv, ali se razbolio i morao se razvojačiti. Kad je Franjo I. godine 1818. došao u Zagreb s caricom Karolinom Augustom, uz njega je bio Janko Drašković. On je u dogovoru s biskupom Maksimilijanom Vrhovcem organizirao narodnu svečanost s nošnjama i pjevanjem poskočica. U Parizu se družio s dubrovačkim knezom Sorokočevićem, pa s grofom Sebastianom Tökölyem (Sava Tekelija), a 1832. izdao je *Disertaciju iliti razgovor darovan gospodi poklisaru zakonskim y buduchim zakonotvorzem kraljevina nasih, za buduchu dietu Ugarsku odaslanu, derxan po jednom starom domorodzu kraljevinah ovih* (U Karlovzu, slovima Joanna Nep. Prattnera, 1832, 26 str.).

Za Marije Terezije i Josipa II. njemački se duh na silu širio, ali se počela buditi i mađarska narodna svijest te se tražilo uvođenje mađarskoga jezika. Kukuljević nije objasnio zašto je Janko Drašković dugo čekao da počne buditi hrvatsku narodnu svijest i ustvrdi kako naše kraljevine nisu osvojene i pridobivene, nego da “uvjetovane savezne kraljevine jesmo”. Hrvatski su poklisari osporavali mađarske zahtjeve da Hrvatska bude na zajedničkom saboru zastupana poput Mađarske i traže da, prema staromu običaju, hrvatski nunciji dobiju napatke od Hrvatskoga sabora i da sačuvaju pravo prosvjedovanja na zajedničkom skupu. Hrvati neće biti rasplakan narod, plač je oružje žena, robova i prosjaka. Janko Drašković i Herman Bužan bili su 1833. poklisari u Ugarskom saboru, zatim od 1833. do 1836. u Donjem domu, a u Gornjem domu je poklisar Antun Kukuljević Sakcinski, Ivanov otac. On nije bio velikaš kao grof Janko Drašković, ali je branio hrvatska prava u Mađarskom saboru od 1825. do 1828. zajedno s banom Franjom Vlašićem, “rođenim Ugrinom”, te biskupom Alagovićem, rođenim u Mađarskoj. Na Vlašićev prijedlog kralj je odlikovao Janka Draškovića, a on u to vrijeme piše pjesmu *Mladeži ilirskoj*, koja ipak nema književnu vrijednost. Eto, tako piše Kukuljević.

Kao prvi predsjednik Čitaonice ilirske napisao je *Ein Wort an Illyriens hochherzige Töchter* i zatim *Sollen wir Magyaren werden?* Žene sad sve češće uče i govore hrvatski. Iz čitaonice je nastala Matica pa Narodni muzej – ističe

Kukuljević,³² slijede Narodni dom, Gospodarsko društvo, Narodno kazalište i opera te Narodna knjižnica kao preteča Akademije. Janko Drašković darovao je Narodnoj knjižnici svoju knjižnicu u kojoj je bila i knjižnica Nikole Istvánffyja. Domoljubi su ga slijedili i darivali knjižnicu. Kukuljević je zatim dao pregled najvažnijih događaja ilirskoga pokreta. Janka Draškovića 1853. kralj je imenovao na Jelačićev prijedlog pravim tajnim savjetnikom. Bio je to stupanj vicekralja, dakle upravitelja kraljevine, a nosili su ga dalmatinski namjesnici i hrvatski ban. Janko je imao dvije žene – s Cecilijom Pogledić nije imao djece, a barunica Franjica Kulmer rodila mu je sina Josipa koji je umro bez djece. Brat Juraj V. živio je u Švicarskoj i izdavao list *Freimütige Gedanken aus der Schweiz*. Imao je četvoricu sinova, a Aleksandar je bio mađaron i Jankov protivnik.

Grofovi Drašković bili su možda najugledniji i najstariji velikaški rod u Hrvatskoj; članovi te obitelji bili su banovi i biskupi, jedan je bio i mađarski palatin, bili su dvorski dostojanstvenici. Rjeđe se čita o učenim Draškovićima. Povijest toga roda povijest je sjaja i časti, no privatnosti u toj povijesti nema. Kukuljević je slijedio stil velikaškoga životopisa. Ali tu vrstu životopisa on je primijenio i na druge, primjerice na Stjepana Konzula ili Antuna Vrančića. To je tipična povijest velikaškoga roda. Velikaš je trebao biti i bio je vidljiva vlast, uvijek su mnoge oči bile uprte u njega i gledale su ga u svečanoj odori na svečanostima ili u lovu. Pogleda u unutarnjost duše nije bilo, za to nije bilo ni vremena ni mjesta. U tom smislu Draškovići su bili opipljiva, živa povijest Hrvatske i nije slučajno da je baš Janko Drašković napisao *Disertaciju* i tako postao patrijarh i glava ilirizma. To sigurno nije bilo bez dogovora s ostalim velikašima koji su u Saboru ustali protiv Mađarske i odlučili se za rat. Dakako, tu su mnogo značile stoljetne veze roda Draškovića s dvorom i vojskom. S poviješću roda Draškovića ova zbirka postaje put prema ilirizmu.

Životopis bračkoga natpopa *Ivana Ivaniševića* (1608–1665) počinje kao i životopis Dinka Zavorovića – da svako mjesto u Dalmaciji ima svoje slavne ljude, pjesnike, povjesničare, starinare, numizmatičare... U XV. st. brački je pop Dujam Krančić slavio elegijama kraljicu Katarinu, u XVI. je stoljeću Brnje Prodić opjevao život sv. Ivana Trogirskoga, a to je isto učinio i Petar Kanavelić. Prvi Bračanin koji je pjevao na hrvatskom bio je Ivan Ivanišević Giovanizio, kako kažu Talijani. Biskup hvarski i brački poslao ga je u Ilirski kolegij u Loreto, a možda je poslije studirao i u Rimu. Godine 1641. postao je s 33 godine generalni vikar Crkve hvarske i bračke, a potkraj života stekao je i povljansku opatiju. Pjesme je pisao mlad i s 34 godine dao ih je tiskati

³² Narodni muzej osnovan je prema napatku iz Beča, istodobno je utemeljen i Narodni muzej u Zadru (Pederin 1996b).

u Mlecima kod Marca Ginama kao *Kite cvitja razlikoga*. Neke su nabožne. Iz nekih se pjesama zaključuje da se Ivanišević borio sa svojim nevoljama, druge se oslanjaju na psalme Davidove. Ističe vrijednost prijateljstva, ljubavi, mira i vjernosti. Kudio je zle žene pa su Dalmatkinke prosvjedovale. Jakov Armolušić ukorio ga je i slaže pjesmu u obranu žena. Ivanišević je napisao da se pjevati naučio ljubeći, ali kod njega je jaka svijest o kulturnom ugledu Dubrovnik. Jednu je pjesmu posvetio Kotoraninu Vicku Bolici. Kukuljević je opširan kad piše o njegovim pjesmama jer su slabo poznate, a osim toga Ivaniševićev život nije bio osobito zanimljiv. Taj je životopis jedan od rijetkih koji poseže u dušu pisca, a taj je pisac svećenik koji živi u miru, zabiti i dokolici. Pjesme su prožete kršćanskim doživljajem života, ali i sviješću o važnosti hrvatskoga jezika.

Ruđer Josip Bošković (1711–1787) opisan je kao Dubrovčanin, a Dubrovnik je “zibka tolikih slavni ljudi svakoga znanja i umieća”. On je isusovac pa je već 1740. profesor matematike te filozofije i prije negoli je svršio škole. Poslije je predavao “slovnícu, krasnoslovlje, zemljomjerstvo” i matematiku u Rimu i Fermu, a bavio se i pjesništvom. Još kao pitomac izdao je u Rimu godine 1736. *De maculis solaribus*, a slijede i druge astronomske rasprave. Papa Benedikt XIV. povjerio mu je građenje ceste, vodovoda i melioraciju zemljišta oko Tibera. Godine 1750. pozvao ga portugalski kralj Ivan V. da izmjeri stupanj meridijana u Brazilu, a zatim i Sveti Otac da obavi geometrijsku izmjeru Papinske države. Seljaci u Campagni gledali su ga dok je radio i zaključili da je vilenjak pa su ga htjeli ubiti. Tu ponovno progovara Kukuljevićeva naklonost prosvjetiteljstvu. Papa Klement XIII, prijatelj Hrvata, htio ga je zadržati u Rimu, ali Bošković je otišao u Firencu, pa u Luccu radi izmjere Bientinskoga jezera zbog spora s Toscanom. Njegovo djelo *Philosophiae naturalis theoria redacta ad unicam legem virium in natura existentium* pohvalio je cijeli učeni svijet, pa su izdanja tiskana u Beču, Mlecima i Parizu. Hrvat Bošković bio je na taj način uvršten u vrh prosvjetiteljske znanosti u Europi. To je razlog zašto Kukuljević, iako nije bio dobro upućen u prirodne znanost, piše o Boškoviću, ali to je i razlog da taj životopis djeluje pohvalno.

Bošković je otputovao u London, odakle ga šalju u Kaliforniju kako bi proučio Venerin prolazak Sunčevim krugom. Odbio je jer su tamo progonili isusovce. To su vjerojatno činili slobodni zidari koji su, doduše, priznavali postojanje višega bića, ali su odbacivali svekoliki kršćanski nauk. Duhovna oruđa prosvjetiteljstva pružala su im argumente za polemiku s isusovcima. Ali, kad je 1737. Michael Ramsey uveo tzv. više stupnjeve u slobodno zidarstvo, počele su pljuštati optužbe da su ga podmitili isusovci kako bi vratio Stuarthe na englesko prijestolje i uveo katoličku hijerarhiju u njihove redove

(Fülöp-Miller 1929: 535–537). Kukuljević nije ulazio u taj sukob niti je dublje analizirao razloge zašto je Bošković odbio otići u Kaliforniju.

Bošković je otputovao u Carigrad, gdje se razbolio. Kada je ozdravio, otišao je u Poljsku. Kamo god je došao, znanost je napredovala pa mu je Marija Terezija dala profesuru u Milanu, gdje je predavao optiku i astronomiju, te posjećivao obrazovanu princezu Menzi, suprugu vojvode od Modene. Otišao je i u Mestre prijatelju i carskomu poklisaru Durazzu koji je okupljao učene ljude. Nakon toga otputovao je u Pariz gdje ga je Francuska akademija izabrala za svojega člana. No, javili su se zavidnici, a njih je bilo i u Milanu. Došao je u sukob s D'Alembertom koji nije volio isusovce, pa se vratio u Milano. Tamo je obolio i umro. Pokopan je bez sprovoda u crkvi Santa Maria Podone u Milanu.

Ovo je sažeto pripovijedanje, zapravo nabranje uspjeha, u kojem Kukuljević ipak nije zanemario zavidnike i sukobe s njima. Završio je u stilu nekrologa koji na početku slijedi načelo *de mortuis nihil nisi bene*. Naveo je mnoge intelektualce s kojima je Bošković prijateljevao i tako mu naznačio mjesto u redu učenjaka onoga doba. Suprotno načelima pisanja nekrologa napisao je da je bio tašt, da se nije obazirao na prigovore kolega i da je njegov pristupni govor na sveučilištu u Paviji bio pun samohvale. Ta samohvala nije se rasplinula jer je poslije smrti doživio priznanje znanstvenika diljem svijeta, a Dubrovnik mu je, suprotno svojim republikanskim načelima, podignuo spomenik, jedini uz spomenik Mihu Pracatu. A 44 godine poslije smrti postavljena mu je spomen-ploča na zvjezdarnici u Milanu. Dogodilo se to 1831. godine. Kao Dubrovčanin nikad nije zaboravio svoj narod. Na kraju je Kukuljević tiskao njegovu *Pjesan*.

Kukuljević je napisao taj životopis manje da pokaže kako su Hrvati djelovali u svijetu jer je Bošković bio vrlo poznat, a više kako bi dokazao da je bio Hrvat i da svoj narod nije zaboravio.

Kukuljević je malo prije smrti napisao i životopis pod naslovom *Lucijan Martinov Vranjanin graditelj XV. vieka* (U Zagrebu, knjigotiskara i litografija Dragutina Albrechta, 1886).

Počeo je s gotovo stereotipnim uvodom kako je u XV. st. počela renesansa s odbacivanjem srednjega vijeka koji smatra negativnim. No, Kukuljević sada piše da je renesansa počela u Italiji i Dalmaciji, dakle istodobno i teško da griješi jer je upitno je li renesansa puki uvoz iz Italije u Hrvatsku. U XV. st. počela je, naime, na Rabu polemika između redovnikâ i svjetovnoga svećenstva zato što su svjetovni svećenici, pa i rapski biskup Ivan Scafa, imali vrlo često prilježnice, nosili mačeve i ostajali vani *post pulsationem tertiae campanae*. Bio je to sukob posve sličan kasnijemu sukobu pape Aleksandra VI. i

Jeronima Savonarole, a to je sve vrlo važno u talijanskoj renesansi (Pederin 1989). Kukuljević je vidio u renesansi odbacivanje “misticizma” i “nerazumljivih bogoslovnih sustava”, dakle skolastike i orijentaciju prema grčkoj i rimskoj kulturi. Hrvatska zahvaljuje svoj napredak Italiji. Dalmatinski umjetnici često su odlazili u Italiju kako bi nešto naučili, a neki su tamo i ostali. U Dalmaciji nije bilo mecenata. Tu valja istaknuti da su dalmatinski gradovi imali svoje graditelje i umjetnike, isto kao i brodograditelje ili kovače. Umjetnici su nalazili posla u svojim gradovima, najčešće u samostanima i kaptolima. Slikar ili graditelj bio je obrtnik, njegove *artes* spadale su u *artes meccanicae*. Talijanski umjetnici nalazili su posla kod papa i mjesnih vojvoda ili knezova, a oni su imali više novca negoli dalmatinske komune. Kukuljević je čitao bilježničke spise i tamo nalazio vijesti o umjetnicima. Vrana, iz koje je Lucijan Martinov, poznata je po benediktinskom samostanu iz doba Zvonimirova, a taj je samostan pripao papi Grguru VII. te poslije templarima. Lucijanov je otac bio Zadranin, njegov sin učio je kod Filippa Bruneleschija iz Firence, o čemu Kukuljević doznaje od Vasarija koji je napisao Bruneleschijev životopis. Lucijan je radio s tim umjetnikom u nekoliko talijanskih gradova, a nakon majstorove smrti otišao je u Mletke. Napuljski kralj pozvao ga je da gradi “Poggioreale” u Napulju te ga je preporučio Federicu II, vojvodi od Montefeltre. Za njega je gradio palaču u Urbinu. Kukuljević je citirao i ugovor koji je o toj gradnji sklopio Lucijan jer su poslije dio palače, ili čak cijelu, pripisivali drugima te su postavili i natpis kojim su gradnju pripisali Francescu di Giorgiu Martiniju iz Sijene. Kukuljević je tu opisao i ostale palače koje je Lucijan gradio, ali nije pokazao mnogo znanja iz umjetnosti, a dao je i druge dokaze da je palaču u Urbinu gradio Lucijan te je završio s vjerom da će se njegov rad bolje istražiti.

U tom životopisu ističe se njegov polemički karakter. Tu vidimo Kukuljevića, znanstvenika, čovjeka koji poznaje izvore i literaturu te dokazuje svoja stajališta.

Glasoviti Hrvati i ovaj životopis Lucijana Vranjanina hrvatski su Panteon. Kukuljević tu ipak slijedi postupke starijih južnohrvatskih životopisaca koji pišu životopise svih slavni redovnika nekoga samostana ili svih biskupa jedne biskupije tako da svi čine povijest biskupije. No, Kukuljevićev zbornik predstavlja Hrvatsku kao svjetsku naciju, Hrvatsku koja sudjeluje u svim važnijim kulturnim i političkim događajima u Europi.

Literatura

- Badalić, Josip. 1972. *Rusko-hrvatske književne studije*. Zagreb: Liber.
- Beuc, Ivan. 1969. *Povijest institucija državne vlasti u Hrvatskoj (1527–1945)*. Zagreb: Arhiv Hrvatske.
- Birnbaum, Marianna D. 1981. *Janus Pannonius Poet and Politician*. Zagreb: JAZU.
- Bogović, Mile. 1993. *Katolička crkva i pravoslavlje u Dalmaciji za vrijeme mletačke vladavine*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost i Školska knjiga.
- Fertig, Ludwig. 1979. *Die Hofmeister, Ein Beitrag zur Geschichte des Lehrstandes und der bürgerlichen Intelligenz*. Stuttgart.
- Filipan, Božena. 2007. Kukuljevićevi publicistički prilozi oslobođenju Međimurja. U: *Kukuljevićevi dani u Varaždinskim toplicama*. 2004–2006: 327–345. Zbornik radova znanstveno-stručnih skupova Ogranka Matice hrvatske. 2004–2006. Varaždinske Toplice.
- Filipović, Nedim. 1952. Pogled na osmanski feudalizam (s posebnim obzirom na agrarne odnose). *Godišnjak Istorijskog društva Bosne i Hercegovine*, god. IV, 146 str.
- Fülöp-Miller, René. 1929. *Macht und Geheimnis der Jesuiten, Eine Kultur- und Geistesgeschichte*. Berlin.
- Gulin, Ante. 1995. *Povijest obitelji Ratkaj – Genealoška studija i izvori: 1400–1793*. Zagreb.
- Hadrovics, László. 2000. *Srpski narod i njegova crkva pod turskom vlašću*. Pogovor Radoslav Katičić. Zagreb.
- Jireček, Hermenegild. 1894. Vorzeit und Zeitalter der Přemisliden. U: *Die österreichisch-ungarische Monarchie in Wort und Bild, Böhmen I*: 230–253.
- Orešković, Luc. 1997. *Louis XIV. et les Croates, l'impossible conjonction, essai historique*. Paris.
- Kilchenmann, Ruth J. 1968. *Die Kurzgeschichte, Formen und Entwicklung*. Stuttgart–Berlin–Köln–Mainz.
- Kukuljević, Sakcinski Ivan. 1968. 1969. Književnici u Hrvatah s ove strane Velebita, živivši u prvoj polovini XVII vieka. *Arkiv za povjestnicu jugoslavensku* knj. IX: 152–343, X: 3–222. Zagreb.
- Kukuljević, Sakcinski Ivan. 1875. Pavao Skalić, gradjanin zagrebački, učenjak na glasu, svećenik katolički i protestantski, prvi ministar pruski, pustolov smjeli, nazvan Cagliostro XVI. vieka. U: *Vienac*, br. 45-50.
- Kukuljević, Sakcinski Ivan. 1886. Lucijan Martinov Vranjanin graditelj XV. vieka. Zagreb: Knjigotiskara i litografija Dragutina Albrechta.

- Murvar, Vatro. 1989. Nation and Religion in Central Europe and the Western Balkans. The Muslims in Bosna, Hercegovina and Sandžak. *A Sociological Analysis*, Vol. I. University of Wisconsin.
- Pauler, Julius. 1889. Das Zeitalter der Könige aus dem Hause Habsburg. U: *Die österreichisch-ungarische Monarchie in Wort und Bild*. Wien.
- Pederin, Ivan. 1971. Hrvatski jezični standard i promicanje vjere u XVII. i XVIII. st. *Kačić IV*: 71–81.
- Pederin, Ivan. 1984. Fiziokratski pokret u Dalmaciji. *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* 10 (1–2): 167–203.
- Pederin, Ivan. 1987. Autograf Rusičeve polemike protiv Karamana i njegovo značenje kao prvoga spisa o književnom prevodenju kod Hrvata. *Croatica Christiana Periodica* 11 (20): 102–123.
- Pederin, Ivan. 1988. Školovanje mletačkih dragomana za turski, arapski, perzijski i hrvatskosrpski jezik od XV. do XVIII. stoljeća i njihova služba. Institut za istoriju u Banjaluci. *Istorijski zbornik* 9: 35–51.
- Pederin Ivan. 1989. *Rab u osvit humanizma i renesanse*. Zagreb.
- Pederin, Ivan. 1990. *Mletačka uprava, privreda i politika u Dalmaciji od 1409. do 1797*. Dubrovnik.
- Pederin, Ivan. 1991. Šibenik (Sebenico) nel basso Medioevo fino al 1440. *Archivio storico italiano*, Firenze, Anno CXLIX: 811–885.
- Pederin, Ivan. 1991. Mate Karaman – zadarski nadbiskup. *Zadarska smotra* 40: 35–46.
- Pederin, Ivan. 1994. Uprava, crkva, politika i kultura na Rabu u XVI. stoljeću. *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru* 36: 125–180.
- Pederin, Ivan. 1996a. Jadranska Hrvatska u povijesti staroga europskoga bankarstva. Split.
- Pederin, Ivan. 1996b. Povijest arhiva i muzeja u Dalmaciji. *Zadarska smotra* XLV (1–3): 87–121.
- Pederin, Ivan. 1997. Die Reisebeschreibung vom frühen Christentum bis zum Ausgang der Kreuzzüge. *Riječ, časopis za filologiju* 3 (2): 144–176.
- Pederin, Ivan. 1998. Putopis konkvistadora, engleske špijunaže i njihov odnos prema političkom animizmu. *Crkva u svijetu* XXXIII (4): 389–407.
- Pederin, Ivan. 2001. Qu'est-ce que la littérature? *Dubrovnik* XII (1)1: 125–139.
- Pederin, Ivan. 2003. Mletački i hrvatski putopisi u XVI. st. *Mogućnosti* L (4–6): 103–120.
- Pederin, Ivan. 2005. Dubrovnik kao središte europske diplomacije u Morejskom ratu. *Dubrovnik* XVI (2–3): 205–233.
- Pederin, Ivan. 2007. *Hrvatski putopis*. Rijeka: Maveda.

Stavrianos, Leften Stavros. 1953. *The Balkans since 1453*. New York: Holt, Rinehart and Winston.

Škreb, Zdenko. 1952. Tragovi njemačke poezije u Šenoininim stihovima. *Rad JAZU* 290: 129–197.

Kukuljević as biographer and historian of Croatian literature

Ivan Kukuljevic Sakcinski was educated in Vienna, being an officer of the Royal Hungarian Noblemen Guard set up by the Empress Maria Theresia. The officers were trained in military skills, but they also attended lessons in history, literature and geographics. He was admitted in this particular military unit by Count Janko Draskovic, the most distinguished aristocrat of Croatia and a personal friend by the Emperor Francis I. Kukuljevic was a low ranking nobleman as well.

In Illyrism Kukuljević acted as assistant to Drašković, who headed a group of aristocrats in the Parliament. The Parliament was a traditional, not a democratic one. The Parliament struggled for the *jura municipalia*, not for constitutionalism, freedom of the press and free elections as the liberals did. This was the starting point for his vast body of research. In his research and publications Kukuljević created Croatia as a modern nation.

Keywords: Ivan Kukuljević Sakcinski, biography, Croatian writers